

Güzel Ahlakı Önemseyen Bir Tasavvuf Anlayışı: Mahmud Sami Ramazanoğlu Örneği

A Sufi Understanding that Attaches Importance to Morality: The Example of Mahmud Sami Ramazanoğlu

Dr.

Muzaffer ERTUĞRUL

Gönen Anadolu İmam Hatip Lisesi Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu / Gonen Anatolian Imam Hatip High School Science and Social Sciences Project School, Balıkesir, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0003-0177-9776>

muzaffertugrul@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 26 Nisan / 26 April 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26 Haziran / 26 June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / 30 June 2024

Yayın Dönemi / Publication Period: Haziran / June

DOI: 10.46231/sufiyye.1473785

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Muzaffer ERTUĞRUL).

Telif Hakkı&Lisans

Copyright&License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği / Kalem Education Culture Academy Association

Atıf / Cite as

Muzaffer ERTUĞRUL, "Güzel Ahlakı Önemseyen Bir Tasavvuf Anlayışı: Mahmud Sami Ramazanoğlu Örneği", *Sufiyye* 16 (Haziran/June 2024), 85-120.

Öz

Tasavvufun asıl amacı güzel ahlaklı insan yetiştirmektir. Fakat bazı tasavvufi çevrelerde kisse, zikir, musiki ve sema gibi tasavvufun şekli unsurları ön plana çıkarılmakta ve güzel ahlaklı insan yetiştirme hedefi geri plana itilmektedir. Bu durumda tasavvuf hedefinden sapmakta ve tasavvufi hayattan beklenen fayda hasıl olmamaktadır. Tasavvufu bu handikaptan kurtarmak için güzel ahlaklı önemseyen sufilerin hayatından örneklerin sunulması önemlidir. Bu örneklerden biri Nakşbendî-Hâlidî müritlerinden olan Mahmud Sami Ramazanoğlu'dur. Son devrin önemli tasavvufi şahsiyetlerinden olan Sami Efendi, güzel ahlaklı önemseyen bir tasavvuf anlayışına sahiptir. O; muhabbete, merhamete, hizmete, cömertliğe önem vermiş; her şeyin iyi tarafını görmüş, kimseye yük olmamış, kadınlara değer vermiş, müritlerini önemsemiş ve etrafındakilere ümit aşılamıştır. Sami Efendi'nin güzel ahlakı elbette sadece bu zikredilenlerden ibaret değildir. Bu makalede, yer darlığı nedeniyle Sami Efendi'nin güzel ahlakından bazı örnekler verilmiş ve böylece Sami Efendi örneği üzerinden tasavvufi hayatta diğer ritüeller kadar güzel ahlakın da önemli olduğu vurgulanmak istenmiştir. Bu yapılırken Sami Efendi'nin hayatını anlatan kaynaklardan ve müritlerinin yazılı hatıralarından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mahmud Sami Ramazanoğlu, Güzel Ahlak, Muhabbet, Merhamet, Hizmet.

Abstract

The main purpose of sufism is to raise moral person. However, in some sufi circles, the formal elements of sufism such as dress, dhikr, music and sema are emphasised and the goal of raising moral person beings is pushed to the background. In this case, Sufism deviates from its real goal and the expected benefit from sufi life is not realised. In order to save sufism from this handicap, examples from the lives of sufis who attach importance to morality should be presented. One of these examples is Mahmud Sami Ramazanoğlu, one of the Naqshî-Khalidî murshid. Sami Efendi, one of the important sufi figures of the last period, had a sufi understanding that emphasised morality. He cared about love, mercy, service and generosity; always saw the goodness and covered the evilness; he's never been a burden to anyone; valued women, cared for his disciples and instilled hope in those around him. Of course, Sami Efendi's morality does not only consist of these things. In this article, due to space limitations, some examples of Sami Efendi's ethics are presented and through the example of Sami Efendi, it is intended to emphasise that morality is as important as other rituals in sufi life. The sources about Sami Efendi's life and the written memories of his disciples have been utilised in this study.

Keywords:Sufism, Mahmud Sami Ramazanoğlu, Morality, Love, Mercy, Service.

Giriş

İslam dininin temel amacı güzel ahlaklı ve erdemli bir insan yetiştirebilmektir. İslam'ı tebliğ vazifesi yüklenen Hz. Peygamber, yaşadığı toplumda güzel ahlakıyla ön plana çıkmış ve henüz tebliğ vazifesi verilmeden önce de Mekke toplumuna erdemliyle bir rol model olmuştur. Hatta kendisine güzel ahlakın en temel vasfı olan “emin” yani “güvenilir” lakabı müşrik Mekkeliler tarafından takılmıştır.¹ Vahiy gelmeye başladıktan sonra da Allah peygamberinin güzel ahlakını, kıyamete kadar gelecek insanlığa bir numune olması için ayet-i kerime² ile kayıt altına almıştır.

Dini hayatta güzel ahlak bu kadar önemli olunca Hz. Peygamber'in yolunu takip ettiğini iddia eden bir müridin de güzel ahlakı önemsememesi ve tasavvufi bazı ritüelleri güzel ahlaka tercih etmesi düşünülemez. Fakat bu her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle günümüzde bazı tasavvufi oluşumlarda, selevin şeriat ve sünnet eksikli tasavvuf anlayışından kopmalar başlamış; böylece güzel ahlaktan daha ziyade zikir, ayin ve sema gibi tasavvuf ritüellerine; ney, bendir ve güzel ses gibi mûsikî âletlerine; cübbe, sarık ve sakal gibi tarikat kisvelerine; rüya, keramet ve istidrac gibi metafizik hadiselerle değer verilmeye başlanmıştır. İşin ilginç tarafı güzel ahlaka tercih edilen bütün bu tasavvufî argümanlar güzel ahlaka sahip olma amacına matuftur. Bunun farkında olamayan sığ idrakli kimselerin aracı amaç edindikleri görülmektedir. Böyle bir ortamda tasavvufî hayatta güzel ahlakın önemini vurgulamaya ihtiyaç vardır ve yapılması gereken şey güzel ahlaka değer veren bir tasavvuf anlayışına sahip müritlerin hayatlarını ön plana çıkarmaktır.

Bu makale yukarıda zikredilen ihtiyaca dikkat çekmek için hazırlanmıştır. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde tasavvufî hayatın şekillenmesinde önemli bir rolü olan Mahmud Sami Ramazanoğlu, sadece tasavvufî ritüelleri değil güzel ahlakı da önemseyen ve müritlerini güzel ahlaklı olmaya teşvik eden bir tasavvuf anlayışına sahiptir.

Sami Efendi'nin hayatını farklı yönleriyle anlatan çalışmalar yapılmıştır. Bu meyanda Osman Nuri Topbaş'ın,³ Hasan Kamil Yılmaz'ın,⁴ Necdet

1 Mustafa Âsım Köksal, *İslam Tarihi: Mekke Devri* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981), 17.

2 el-Kalem 68/4.

3 bk. Osman Nuri Topbaş, *Altın Silsile* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012).

4 bk. Hasan Kamil Yılmaz, *Altın Silsile* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2003).

Tosun'un,⁵ Mustafa Eriş'in,⁶ Vahit Göktaş'ın⁷ kitapları; Selim İç'in tezi⁸ ve Sami Avcı'nın makalesi⁹ zikredebilir.

Bu çalışmada, ismi geçen kaynaklardan istifadeyle Sami Efendi'nin irşat hayatı “güzel ahlak” yönüyle ele alınmış ve onun “muhabbet, merhamet, hizmet, îsâr, her şeye müspet bakma, insana değer verme” gibi güzel ahlaka dayalı tasavvuf anlayışından örnekler sunulmaya çalışılmıştır. Böylece son devrin etkili mürşitlerinden olan Sami Efendi örneği üzerinden, tasavvufta güzel ahlakın öneminin vurgulanması amaçlanmıştır.

1. Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun Tasavvufî Hayatı

Yukarıda zikredilen kaynaklarda Sami Efendi'nin hayatı hakkında yeterince bilgi bulunduğu için bu bölümde tekrara düşmemek adına onun hayatının daha çok tasavvufî yönünü ön plana çıkarılarak kısaca bilgi verilecektir.

1892 yılında Adana'da doğan Sami Efendi, 1984 yılında Medine'de vefat etmiştir. Soyismi mensubu olduğu Ramazanoğulları hanedanından gelir.¹⁰ Rüştüye ve idâdî tahsilini Adana'da tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Dârülfünûn Hukuk Fakültesini okumuştur.¹¹ İlmi tahsilini Dârülfünûnda başarılı bir şekilde tamamlayan Sami Efendi, manevi tahsilini de Nakşebendî-Hâlidî ekolünde üstün başarılı sayılabilecek bir şekilde tamamlamıştır. Bu tahsil için ilk durağı devrin meşhur tekkesi Gümüşhânevî Dergâhı'dır. Burada bir müddet erbain ve riyazatla meşgul olsa da manen aradığını bulamadığı ve arzu ettiği kemale vasıl olamadığı söylenebilir. Çünkü seyr ü sülûkünü burada tamamlamayıp kısa bir süre sonra Kelâmî Dergâhına geçmesinden bu anlaşılmaktadır. Onu Kelâmî Dergâhı şeyhi Muhammed Esad Erbilî'ye (1847-1931) kimin götürdüğüne dair birkaç rivayet vardır:

5 bk. Necdet Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu* (Köln: Plural Publications, 2018); Necdet Tosun, *Altın Silsile* (İstanbul: Eriş Vakfı, 2017); Necdet Tosun, “Ramazanoğlu, Mahmut Sami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/442.

6 bk. Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar 1-4* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2010-2018).

7 bk. Vahit Göktaş, *Mahmud Sami Efendi: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara: Kalem Neşriyat, 2021).

8 bk. Selim İç, *Mahmud Sâmî Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

9 bk. Abdullah Sami Avcı, “Çağdaş Tasavvuf Çevrelerinde Hz. Peygamber Algısı: Mahmud Sami Ramazanoğlu Örneği”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 96-124.

10 Hasan Kâmil Yılmaz, “Ramazanoğlu Mahmûd Sâmî Efendi”, *Altınoluk* (Erişim 26 Kasım 2023).

11 Tosun, “Ramazanoğlu, Mahmut Sami”, 34/442.

Bir rivayete göre; arkadaşı Beşiktaş Müftüsü Fuat Çamdibi'nin pederi Beyazıt Dersiamlarından Rüşdü Efendi'nin delâletiyle Esad Efendi'ye intisap eder.¹² Bir rivayet göre; gazeteci Taha Akyol'un dedesi emekli müftü Mehmet Hulusi Efendi, Sami Efendi'yi Kelâmî Dergâhına götürür. Görüşme esnasında "Gümüşhanevi Dergâhı müntesiplerinden Sami Ramazanoğlu." diye takdim edince Esad Efendi, delikanlılık çağında olan Sami Efendi'ye dikkatle nazar edip üç defa "O bizimdir!" buyurur.¹³

Başka bir rivayette de tahsilini bitirip memleketine döneceği sırada Beyazıt Meydanı'nda karşılaştığı Seyfi Baba isimli bir veli, zahiri tahsilini tamamlamış bu gencin nezaketinden ve zerafetinden etkilenerek onu, Koca Mustafa Paşa semtindeki Kelâmî Dergâhına götürür ve Muhammed Esad Erbîlî'nin taht-ı terbiyesinde manevi tahsile başlamasına vesile olur.¹⁴ Diğer bir rivayete göre de Sami Efendi'ye Kelâmî Dergâhının yolunu Beylerbeyi'nde tanıştığı Ali Baba isimli bir zat gösterir.¹⁵

Neticede bu rivayetlerin hepsi de doğru olabilir ve Sami Efendi, etrafındaki birçok kişi tarafından Kelâmî Dergâhına yönlendirilmiş olabilir. Çünkü Dergâhın şeyhi Muhammed Esad Erbîlî, Meclis-i Meşayih azalığı ve bir dönem de bu kurumun reisliğini yapmış, İstanbul'da tanınan büyük bir mürittir. Hem Nakşbendî hem de Kadirî tarikatından irşada icazetlidir. Müritlerini, meşreplerine göre her iki yolun esasları üzerine de terbiye etmiştir. Meselâ; Sami Efendi'yi Nakşbendî yolu üzerine terbiye ettiği gibi Bediüzzaman Said Nursî'yi (1878-1960) de Kadirî sülûküyle terbiye etmiştir.¹⁶

23 yaşında Kelâmî Dergâhına giden¹⁷ Sami Efendi, ilmî tahsilindeki gayretini manevi tahsilde de gösterince kısa zamanda kesb-i kemâlât ile seyr u sülûkünü ikmal eyler ve icazet alarak hilafetle irşada mezun olur. Esad Efendi, henüz daha genç sayılacak bir yaşta olan Sami Efendi'ye kısa bir süre zarfında, 1922 yılından az önce (yani otuzlu yaşlarının başında) irşat icazeti vererek¹⁸ memleketi Adana'ya gönderir.¹⁹

12 Yılmaz, "Ramazanoğlu Mahmûd Sâmi Efendi".

13 Ethem Cebecioğlu, *Allah Dostları-11: Dr. Dursun Aksoy* (Ankara: Kalem Neşriyat, 2019), 53.

14 Topbaş, *Altın Silsile*, 509.

15 İbrahim Ethem Bilgin, "Bir Yağmur Damlası Gibi", *Altınoluk* (Erişim 20 Kasım 2023).

16 bk. Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-2* (İstanbul: Erkam Yayınları 2010), 117.

17 Göktaş, *Mahmud Sami Efendi: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 33.

18 Bilgin, "Bir Yağmur Damlası Gibi".

19 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 15.

1925 yılında tekkeler kapatılır. Bir müddet sonra 1930 yılında Menemen’de vuku bulan meşum hadise, Esad Erbilî ve müritleri ile irtibatlandırılır. Esad Erbilî ve önde gelen halifeleri tutuklanır. Onların içinde oğlu Mehmet Ali Efendi de vardır. Yapılan yargılamalar neticesinde tutuklananların çoğu idam edilir. Bunların içinde evladı da dahil 26 tanesi halife makamındadır.²⁰ Bu sıralarda seksen yaşını geçmiş olan Esad Erbilî, yaşına binaen idam edilmediği için hapis hayatına mahkûm edilir. Hapis hayatı çok uzun sürmez ve 1931’de vefat eder. Lakabı “Pir Efendi” olan Esad Erbilî’nin vefatından sonra, müritleri için yaklaşık on bir senelik fetret dönemi başlar. Bu fetret devrinde Sami Efendi Adana’dadır. Sami Efendi, bu siyasi olaylardan sonra daha temkinli bir irşat faaliyeti yürütür.

Sami Efendi, irşadına Adana’da yerel olarak devam ederken 1942 yılında bir gelişme olur: Esad Erbilî’nin Karaman halifesi olan Osman Güteryüz, Adana’ya gelip Sami Efendi’ye “Efendim, 11 yıl oldu (Esad Efendi’nin vefatı). Vazifenin sizde olduğunu biliyoruz. İhvanın başına geçmenizi bekliyoruz.” der. Sami Efendi “Hulefâdan, bize gelip müracaat eden olmadı.” deyince Güteryüz, Karaman halifesi sıfatıyla şu an müracaat ettiğini, onu mürşidi olarak tanıdığını ve ona tabi olmak istediğini söyler.²¹ Sami Efendi “Biz de mana âleminden işaretler alıyorduk fakat maddi âlemde bunun doğrulanması gerekiyordu.”²² diyerek talebi geri çevirmez. Bu olay duyulunca içlerinde Ali Yekta Efendi²³ ve Hacı Nuri Efendi’nin²⁴ de olduğu Esad Erbilî’nin hulefasının çoğu Sami Efendi’ye biat eder. Hatta Bediüzzaman Said Nursi de kendisinden zikir dersi almak isteyenleri, Kelâmî Dergâhından arkadaşı olan Sami Efendi’ye yönlendirmeye başlar.²⁵ Sami Efendi’nin irşad hayatında böylece yeni ve mühim bir sayfa açılır ve irşat alanı bölge çapından ülke çapına yayılır. Manevi rütbesi de –zahiri tasdik bakımından- halifelikten mürşitliğe yükselir.

20 Mustafa Kamer, “Mustafa Kamer Ağabey ile Vefatından Önce -1- Teheccüd Gecenin Anasıdır” (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Nisan 2016).

21 Kamer, “Mustafa Kamer Ağabey ile Vefatından Önce -1- Teheccüd Gecenin Anasıdır” (Görüşme Nisan 2016).

22 İbrahim Es, “Denge Ümmeti Örneği Olarak Sami Efendi”, *Altınluk* (Erişim 11 Aralık 2023).

23 Ali Yekta Efendi, kitaplarının arasına sakladığı irşat icazetini damadı Emin Saraç bulunca “Bu icazeti kimseye söyleme! İrşat vazifesinin ehli Sami Efendi’dir.” demiştir. bk. Sâdık Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991), 107.

24 Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn*, 110.

25 Sâdık Dâna, *Altınluk Sohbetleri-6* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2005), 78.

Sami Efendi bir Nakşebendî şeyhi olarak irşadını, 1942'den 1951 yılına kadar Adana'da sürdürür. Onun irşat faaliyetlerini kıskanan hasetçi bir güruhun verdiği manevî huzursuzluk sebebiyle hicreti tercih ederek 1951'de İstanbul'a gelir.²⁶ 1979'da Medine'ye hicret edene kadar irşadını İstanbul'da yürütür.²⁷ Bu arada onun irşat hayatında 9 ay kadar süren bir Şam devresi de bulunmaktadır ki 1953 yılında hicret etmiş ve kısa bir süre sonra da tekrar İstanbul'a dönmüştür.²⁸ 1979'dan vefat ettiği 1984 yılına kadar da irşadını Medine merkezli sürdürmüştür.

2. Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun Güzel Ahlakı Dayalı Tasavvuf Anlayışından Örnekler

Bu bölümde, bazı sufilerin güzel ahlak hakkındaki sözlerinden istifadeyle Sami Efendi örneği üzerinden tasavvufta güzel ahlakın öneminden bahsedilecektir.

İnsanı hayvanlardan ayıran en temel fark Allah'ın belirlediği ahlak kurallarına tabi olmasıdır. Şükür, cömertlik, tevazu, hoşgörü ve ihlas gibi huyları içiren bu ahlak kuralları “övülen ve methedilen huylar” anlamına gelen “ahlak-ı hamide” lafzıyla terimleştirilmiştir. Ahlak-ı hamidenin zıddı; kibir, öfke, cimrilik, riya ve gurur gibi kötü huyları içeren ahlak-ı zemîmedir.²⁹

Tasavvuf bazılarının zannettiği gibi sadece zikir, tefekkür, erbain, keramet veya aşırı ibadetten ibaret değildir. Tasavvuf kötü huylardan arınma ve iyi huylarla bezenme ameliyesidir.³⁰ Allah, Kur'ân-ı Kerim'de Resûlü'nün “yüce ahlakı”na³¹ vurgu yaptığı için sufiler güzel ahlakı önemsemişler ve ona sahip olmayı gaye edinmişlerdir. Ebu'l-Hüseyn Nûrî (ö. 295/908) tasavvufu nefsin bütün (kötü) hazlarını terk etmek olarak tarif eder.³² Abdullah Mürteiş (ö. 329/940) nefsin hevası(ndan doğan kötü huyları)na muhalefet etmeyi havada yürümekten daha üstün görür.³³

26 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 60.

27 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 96.

28 Eriş, *Hatıralar-2*, 120.

29 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2016), 30.

30 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 30.

31 el-Kalem 68/4.

32 Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*, thk. Ma'ruf Mustafa Zerrîk (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1439/2018), 439.

33 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 431.

Ebu Bekir Tamestânî (ö. 340/951) nefsin kötü huylarından kurtulmayı büyük nimet sayar.³⁴ Cerîrî'nin (ö. 321/933) tasavvuf tarifi de yine güzel ahlak üzerindedir: "Tasavvuf bütün kötü huylardan çıkıp güzel ahlaka geçmektir."³⁵ Bazılarına göre tasavvuf halka iyi muamele etmek ve Hakk'a sadakat göstermektir.³⁶ Tasavvufu ahlak olarak tarif eden Ebu Bekir Kettânî ahlak yönünden üstün olanı tasavvuf yönünden de üstün kabul etmiştir.³⁷ Sehl et-Tüsterî de (ö. 283/896) kötü bir huyu iyi huya döndürebilmeyi manevi makamların en büyüğü saymıştır.³⁸

Bir Nakşebendî-Hâlidî mürşidi olan Sami Efendi de tasavvuf anlayışını oluştururken güzel ahlaka büyük önem vermiş ve müritlerini güzel ahlaklı olmaya teşvik etmiştir. Onun ahlakına hayran kalan Şamlı Reisü'l-Kurra Muhammed Küreym, talebesi Osman Şevket Yardımedici'ye "Ben aslında meşâyihli pek sevmem. Çünkü çoğu cahil olur. Fakat Sami Efendi gibi şeyhleri bul getir, ben onların abdest sularını içeyim! Bana tasavvufu sevdirdi ve her haliyle beni fethetti!"³⁹ demiştir. Musa Topbaş (1917-1999) da tasavvuf yoluna girmeden önce "mürşide teslimiyet" meselesinin zihnini meşgul ettiğini fakat Sami Efendi'yi tanıdıktan sonra bu meselenin kendiliğinden hallolduğunu ve hiç tereddütsüz ona tâbî olduğunu söylemiştir.⁴⁰ Dolayısıyla güzel ahlakı önce kendi nefsinde yaşayarak çevresindekilere örnek olan ve dostları tarafından "melek" lakabıyla anılan⁴¹ Sami Efendi'nin güzel ahlaka dayalı tasavvuf anlayışı hakkında şunları söylemek mümkündür:

2. 1. Muhabbeti Diri Tutma

Güzel ahlakın en önemli vasıflarından birisi insan sevgisidir. Yaratılanı sevmeyen birinin Yaratıcı'yı sevmesi zor gözükmemektedir. Zaten yaratılan Yaratana işaret ettiği için, yaratılanı sevmek Yaratana sevmekle eşdeğer

34 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 423.

35 Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' fi târihi't-tasavvufi'l-İslâmî*, thk. Abdulhalîm Mahmûd - Tâhâ Abdülbâkî Sürûr (Bağdâd: Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, 1380/1960), 45.

36 Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, thk. Abdülhalîm Mahmûd - Mahmûd b. Şerif (Kahire: Dârü'l-Maârif, Tarihsiz), 59.

37 Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, 62.

38 Ferîdüddîn Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, thk. Dr. Muhammed İstî'lâmî (Tahran: İntişârât-ı Zevvâr, 1376), 215.

39 Eriş, *Hatıralar-2*, 112.

40 Sâdık Dâna, *Altınoluk Sohbetleri-1* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1991), 84.

41 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 25.

kabul edilmiştir. Bu bakımdan tasavvufî hayatta birbirini sevmek ve muhabbet beslemek önemsenmiştir. Bahâeddin Nakşibend'in (ö. 791/1389) müridi Muhammed Parsâ (ö. 822/1420) için söylediği "Varlığımızdan maksat Muhammed'in zuhurudur."⁴² sözü tasavvuftaki mürit ile mürşit arasındaki nezih muhabbetin en üstün ifadelerinden biridir. Yine Nakşibend'in bir bağda havuza ayaklarını uzatmış ve murakabeye dalmış bu müridinin ayaklarına yüzünü sürüp "İlahi, bu ayaklar hürmetine Bahaddin'e rahmet et!"⁴³ diye dua etmesi de tasavvuf tarihinde eşine az rastlanacak muhabbet tezahürlerinden biridir. Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490) "Ebu Bekir'in kapısı hariç (mescide açılan) bütün kapılar kapansın!" mealindeki hadisi şerh ederken Ebu Bekir'in kapısını aşk ve muhabbet kapısı olarak nitelendirir. Yolun menşei Ebu Bekir olduğuna göre dolayısıyla, Nakşibendilik de aşk ve muhabbet yoludur.⁴⁴

Konya'da Esad Erbilî'nin müritlerinde açıkça cezbe hali görüldüğünü ve müritlerin Kur'an-ı Kerim okunan veya ilahiler söylenen manevi ortamlarda aşk ve muhabbetlerinden dolayı feryat ettiklerini, hatta Erbilî'nin Konya halifesi Kaşıkçı Ali Rıza Efendi'nin mürşidinin yazdığı *Ateş Kasidesi* okunurken cezbeye gelip gömleğini yırttığını Ali Ulvi Kurucu şahit olarak nakletmektedir.⁴⁵ Bu bakımdan Kelâmî Dergâhında yetişen Sami Efendi'nin de aşk aşısını mürşidi Erbilî'den aldığı söylenebilir. "Râbitada mürşidin hayâlini tefekkür etmeye lüzum yoktur. Muhabbet lâzımdır. Zaten bir insan, sevdiğini daima (gönül) gözünün önünde bulundurur."⁴⁶ diyerek rabıtayı muhabbet olarak tarif eden Sami Efendi, Nakşibendî geleneğine uygun olarak aşk ve muhabbeti diri tutan bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Sami Efendi'nin halefi Musa Topbaş, ilk intisap ettiği zamandaki halini "Kalbe kuvvetli bir aşk aşısı vuruluyor."⁴⁷ şeklinde ifade etmektedir.

Sami Efendi, tasavvufu "Allah'a fart-ı muhabbet"⁴⁸ yani "aşırı bir aşk ve muhabbet" olarak tarif etmiştir. Yakınlarının ifadesine göre, onun yüzü

42 Fahreddin Ali Safî, *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât* (Leknev: Matbaa-i Münşi Naval Kışor, 1315/1897), 59.

43 Safî, *Reşehât*, 60.

44 Safî, *Reşehât*, 247.

45 Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar*, nşr. M. Ertuğrul Düzdağ (İzmir: Kaynak Yayınları, 2008), 1/63.

46 Mahmud Sami Ramazanoğlu, *Musâhabe-6* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1982), 151.

47 Adem Ergül, "Allah Adamı Olma Yolculuğunda: Sâhibü'l-Vefâ Mûsâ Efendi", *Altımoluk* (Erişim 22 Kasım 2023).

48 Ramazanoğlu, *Musâhabe-6*, 12.

mütebessim olmasına rağmen gönlü bir aşk ummanı gibi kaynamış ve için için ağlamıştır. Bazen dolunaylı gecelerde Haremeyn’de yolculuk yaparken aşk ve muhabbeti coşmuş; refikleri araçta uyurken o, inci tanesi gibi kesintisiz gözyaşı dökmüştür.⁴⁹ Sami Efendi’nin hayatında muhabbetin birkaç yönünü görmek mümkündür. Bu yönler kısaca mürşidin müritlere ve müritlerin mürşide olan muhabbeti şeklinde ifadelendirilebilir.

Sami Efendi’nin hayatındaki muhabbetin boyutlarından biri mürşidinin ona olan muhabbetidir. O, genç bir mürit olarak mürşidi tarafından çok sevilmiştir. Esad Erbîlî’nin bir rivayete göre Sami Efendi’ye yazdığı mektup, onun müridine olan muhabbetinin çok bariz ve latif ifadelerini içermektedir. Bu mektupta Erbîlî, Hz. Yakub’un oğlu Yusuf’a olan hasretine telmihte bulunur: “Arzu ve iştiyakım sabır ve tahammül çemberini çok fazla zorlamaktadır.” diyerek samimi ve içten gelen ifadelerle, o an için kendisinden uzakta olan bu genç müridini görüşmek için Dergâha davet eder.⁵⁰

Sami Efendi de mürşidine olan muhabbetini izhar etmek için adeta fırsat kollamıştır. Zaman zaman memleketi Adana’dan İstanbul’a mürşidine hediyeler göndermiştir. Bu hediyelerde kendi el emeğinin olmasına dikkat etmiştir. Meselâ, babasının ambarlarındaki hazır buğdayı kullanmamış, “O kapıya lâyük olan el emeği, göz nurudur.” diyerek hasat kalktıktan sonra tarlalarda dökülüp kalan buğday başkalarını toplayıp onlardan yaptığı bulguru göndermiştir.⁵¹ Son demlerinde Menemen Hadise ile irtibatlandırılan mürşidi Erbîlî’nin zahiren hazin sonu hayatının sonuna kadar Sami Efendi’nin gönlünde derin bir iz bırakmıştır. Musa Topbaş’ın evinde bir sohbette İlhan Armutçuoğlu Esad Erbîlî’nin *Dergeh-i pîr-i muganda hâk-i pay ol Es’adâ / Ol zaman anlarsın ancak rütbe-yi bâlâ nedir* beytiyle biten bir gazelini okur. Mürşidinin gazelini sessizce gözyaşları içinde dinleyen Sami Efendi, o kadar etkilenmiştir ki sohbetin sonunda yerinden kalmaya mecal bulamamış, yanındakilerin yardımıyla zar zor ayağa kalkabilmiştir.⁵²

49 Dâna, *Altınoluk Sohbetleri-1*, 132.

50 *Mektûbât*’ta “25. Mektup” başlığıyla kayıtlı bu mektupta isim zikredilmese de Sami Efendi’nin etrafındakiler bu mektubun ona yazıldığını söylemektedir. bk. Muhammed Esad Erbîlî, *Mektûbât* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 110-111; Topbaş, *Altın Silsile*, 511.

51 Hasan Kâmil Yılmaz, “Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi (ks)”, *Altınoluk* (Erişim 26 Kasım 2023).

52 İlhan Armutçuoğlu, “İlhan Armutçuoğlu Hocaefendi ile -2-“ (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Eylül 2017).

Sami Efendi'nin hayatındaki muhabbetin boyutlarından bir diğeri müritlerinin ona olan sevgisidir. Müritleri Sami Efendi'ye aşk derecesinde muhabbetle bağlıdır. Meselâ; onun önde gelen müritlerinden ve halefi Musa Topbaş, yakınlarının ifadesiyle Sami Efendi'ye sadece mürit değil di adeta âşıktır.⁵³ Erenköy'e "Yârin Köyü"⁵⁴ ismini takan Musa Topbaş'ın, mürşidinin Medine'ye hicret etmesiyle alakalı "Ayrılık muhabbet ehli için dayanılmaz ve tahammül edilemez bir haldir!"⁵⁵ sözü onun üstadına olan muhabbetinin bariz ifadesidir. Yine Musa Topbaş, üzerinde Arapça "sami" yazan alelade bir market poşetinin çöpe atılmasına rıza göstermemiş ve poşeti düzgünce muhafaza etmiştir.⁵⁶ Bir defasında cebinden bir kalem çıkarıp Sami Efendi'nin otuz yıl önce kendisine hediye ettiğini söylemiştir.⁵⁷ Bu muhabbetin neticesinde Musa Efendi mürşidi ile aynıleşmiş ve vefat ettiğinde yüzünü görenler Sami Efendi'ye benzediğini müşahede etmiştir.⁵⁸

Müritlerinden meşhur vaiz Tahir Büyükkörükçü, Sami Efendi'ye muhabbetinden dolayı Konya'da dostlarıyla beraber kurduğu mahalleye "Erenköy" adını vermiştir.⁵⁹ Mevlevî meşrepli Şefik Can da Sami Efendi'ye aşk derecesine bağlı bir ihvandır.⁶⁰ Sami Efendi'nin Bandırma'daki önde gelen müritlerinden Nazım Yüzbaşı'ya, Bandırmalı Kadirî Şeyhi Albay Hicri Efendi, hilafet icazeti vermeyi teklif edince Nazım Efendi "Biz Sami Efendi'ye müritliği başka bir yoldaki mürşitliğe tercih ederiz." diyerek kabul etmemiştir.⁶¹ Sami Efendi Bursa'ya her geldiğinde müritlerinden Nihat Kahyaoğlu sevincinden şükür kurbanı kestirmiştir. Kahyaoğlu vefat edince kurbanları Bandırmalı Nazım Yüzbaşı kestirmeye devam etmiştir.⁶²

53 Abdullah Sert, *İrfan Sohbetleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2022), 379.

54 Ahmet Perek, "Zevcene Rıfk ile Muamele Et" (Görüşmeci: Selman Tan, görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 2018).

55 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 96.

56 Âdem Ergül, *Sâhibü'l-Vefâ Hâce Mûsâ Topbaş* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2009), 143.

57 Zahide Topçu, "Hatıralar", *Şebnem* (Erişim 21 Ocak 2024).

58 Abdullah Sert, "Sâhibü'l-Vefâ", *Altmoluk* (Erişim 16 Aralık 2023).

59 Abdurrahman Büyükkörükçü, "Dudaklarım Rasûlullah'ın Eşiğinde", *Altmoluk* (Erişim 20 Kasım 2023).

60 Mahmut Kirazoğlu, "Hayat Boyu Unutamayacağım Ders", *Altmoluk* (Erişim 24 Kasım 2023).

61 Nazım Yüzbaşı, "Nazım Yüzbaşı Ağabey ile Hayat Sohbeti-2" (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mayıs 2017).

62 Nazım Yüzbaşı, "Nazım Yüzbaşı Ağabey ile Hayat Sohbeti" (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Nisan 2017).

Sami Efendi'ye daha yakın olabilmek için Anadolu'dan kalkıp İstanbul'a ve özellikle Erenköy'e yerleşen müritlere⁶³ pek çok örnek vermek mümkündür. Mesela; işportacı bir müridi Sami Efendi'nin Adana'dan İstanbul'a taşıdığını öğrenince, eşyalarını toparlayıp evini İstanbul'a taşımıştır.⁶⁴ Yine bir müridi Tarsus'tan kalkıp Sami Efendi'nin yanına Erenköy'e yerleşmiştir.⁶⁵

Sami Efendi, kendisini ilk defa görenleri etkileyen bir letafete sahiptir.⁶⁶ Pakistanlı Muhammet Can isimli bir zat 1965 yılında hacca geldiği zaman Mescid-i Nebevi'de ilk defa gördüğü Sami Efendi'ye hayran kalır. Mescitten çıkınca da ardından takip eder. Yakınları, ağlayarak Sami Efendi'yi takip eden bu Pakistanlıya tercüman vasıtasıyla bir derdi olup olmadığını sorunca Sami Efendi'yi gösterip "Bu zat beni yakıyor." demiş; Sami Efendi de "Biz onunla ezelden tanışıyoruz ve kalben anlaşıyoruz."⁶⁷ diyerek Pakistanlıyı müritliğe kabul etmiştir.

Müritlerinden biri, Sami Efendi'yi gördüğü dokuz yaşından beri ona âşık olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸ Âşıklardan olan Medine'de mukim Avanozlu Meczub Nâbi Efendi, Mescid-i Nebevi'nin sütunlarından birini kendisine siper edip gözlerini hiç kırpmadan Ashab-ı Suffe'de oturan Sami Efendi'yi huzur içinde sürekli seyretmiştir.⁶⁹ Onun çorbasına kırmızıbiber attığını gören bir müridi de o günden sonra çorbayı biberli içmeye başlamıştır.⁷⁰ Hatta bazı müritleri, daha intisap etmeden, Sami Efendi'nin ismini duydukları anda gönüllerinde o isme karşı bir muhabbetin oluştuğunu ve yerlerinden duramaz olduklarını söylemişlerdir.⁷¹

Yine bir muhabbet tezahürü olarak müritleri, Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde cami, aşevi, Kur'an kursu ve eğitim merkezlerinden oluşan külliyeler inşa edip müritleri Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun ismini

63 Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-4* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), 75.

64 Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-3* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2022), 38.

65 Eriş, *Hatıralar-3*, 45.

66 Musa Topbaş, "Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler" (Görüşmecî: Altınoluk), *Allah Dostunun Dünyasından* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 110.

67 İbrahim Turan, "İşte Aile Reisi Böyle Davranmalı" (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Ocak 2019).

68 Esra Durusoy, "Mahmud Durusoy Bey Hakka Yürüdü", *Altınoluk*, (Erişim 13 Ocak 2024).

69 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 103.

70 Tahsin Yatman, "Teslimiyet Timsali Bir Derviş Tahsin Yatman Amca'yla" (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 2016).

71 Eriş, *Hatıralar-3*, 33; Mustafa Eliboyalı, "Merhum Mustafa Eliboyalı Ağabey'le" (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Haziran 2016).

vermişlerdir. Halifelerinden Mustafa Kamer, Anadolu'da pek çok müridin, muhabbetleri nispetinde Sami Efendi ile aynileştiği ve adeta onun suretine büründüğünü söylemiştir.⁷²

Burada müritlerin ona olan muhabbetini ifade etme adına şöyle ilginç bir hadiseyi de kayda geçirmek gerekir: Adana halifesi Hasan Efendi, 1969 yılında İstanbul'a ziyarete gittiğinde Sami Efendi'yi rahatsız görür. Müşdidinin hasta haline çok üzülür ve hastalığı ondan alıp kendisine vermesi için Allah'a dua eder. Adana'ya dönünce hastalanır ve iki gün içinde vefat eder.⁷³

Sami Efendi de müritlerini bu muhabbetini karşılıksız bırakmamıştır. O, müritlerini sevmiştir. Onların başkalarının sohbetlerine gitmesine müsaade etmemiştir. Mesela önde gelen müritlerinden Çiçekçi lakaplı İbrahim Özdemir, Anadolu'da yaptığı bir seyahatte o bölgede meşhur bir zatı ziyaret eder. İstanbul'a dönünce sohbe gelen Çiçekçi'ye Sami Efendi "Çatal kazık yere batmaz!" diyerek hatasını anlaması için bir müddet yüz vermemiş, eski ilgi ve alakasını göstermemiştir.⁷⁴ Çünkü tasavvufta manevi terakki için mürit ve müşit arasındaki senkronizasyon önemlidir. Müridin bu senkronizasyonu bozacak bir davranıştan kaçınması gerekir. Bu olayda ilginç olan mürit söylemediği halde Sami Efendi'nin onun o zatı ziyaret ettiğini bilmiş olmasıdır.

Sami Efendi, müritlerinin gelişigüzel herkesin sohbetine gitmesine izin vermediği halde bunun tek istisnası Medine'de mukim Pakistanlı Kadiri Şeyhi Ziyaeddin Efendi olmuştur. Musa Topbaş'ın belirttiğine göre Sami Efendi'nin çok sevdiği bu zat da kendisi gibi yüksek dereceli bir veli olduğu için herkes kendisinden istifade edebilmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla müritlerinin manevi gelişimine bu zatın katkı sağlayacağını bildiği için onun ziyaretine gitmelerine izin vermiş ve yerine göre teşvik etmiştir.

Sami Efendi'nin, eline aldığı meyveyi "Bırakırsak bize gücendir." anlayışıyla çürük dahi olsa tezgâhta bırakmayıp sepetine atması⁷⁶ ondaki sahiplenme hissini çok kuvvetli olduğunun bir göstergesidir. Yani Sami

72 Mustafa Kamer, "Mustafa Kamer Ağabey ile Vefatından Önce -2- Müridin Terbiyesinde Üç Safha" (Görüşmecı: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mayıs 2016).

73 Ömer Faruk Karabucak, "Faruk Efendi ile Bir Gönül Sohbeti" (Görüşmecı: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Eylül 2006).

74 Eriş, *Hatıralar-3*, 87.

75 Topbaş, "Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler", 41.

76 Vahit Gökaş, "Zor Zamanlarda Sabit Kadem Bir Güzel Mümin Örneği", *Altınluk* (Erişim 23 Kasım 2023).

Efendi, eline aldığı alalede bir meyveyi bile bırakmaktan imtina ediyorsa, müritleri hususunda koruyucu ve kollayıcı bir tavır takınmasını doğal karşılamak gerekir.⁷⁷

1979 yılında Medine'ye hicret ettiği zaman İzmir bölgesindeki halifesi Dursun Aksoy hakkında "O da burada olsaydı ne iyi olurdu." diyerek müridine olan muhabbetini dile getirmiştir. Bu sözü işiten ve mürşidinin arzusunu emir telakki eden Aksoy, işlerini toparlayarak en kısa sürede İzmir'den kalkıp Medine'ye yerleşmiş ve mürşidinin son demlerinde yanında bulunmuştur.⁷⁸

"Bir ihvan diğerini severse o, onun mürşidi olur ve ondan feyz alır!"⁷⁹ diyen Sami Efendi, müritlerinin sadece mürşitlerini değil birbirlerini de sevmesini arzu etmiştir. "Sıkıntılı olduğunuzda ihvanı ziyaret edin, rahatlırsınız!" buyurmuş ve ihvanın özellikle teslimiyet ve muhabbet ehli olanlarının ziyaret edilmesini tavsiye etmiştir.⁸⁰ Kardeş çocuğu olan Aksaraylı iki müridine "Bundan sonra (kardeş çocuğu değil) kardeşsiniz."⁸¹ diyerek tarikat kardeşliğinin önemine vurgu yapmıştır.

Son olarak şunu da özellikle ifade etmek gerekir ki bu bölümde anlatmaya çalıştığımız muhabbet veya aşk nefis mertebesinde yaşanan değil ruh makamında yaşanan ve tecrübe edilen bir aşktır. Yani nefsanî değil ruhani bir aşktır. Bu aşkta cinselliği asla yer yoktur ve olamaz. Maalesef, nefis merkezli ve ruh merkezli bu iki muhabbet arasındaki farkı idrak edemeyenler Mevlana ile Şems arasındaki ruh merkezli olan muhabbeti de idrak edememişler ve nefis merkezli bir muhabbet yaşadıklarını zannederek, onlara büyük iftiralar atmışlardır. Dolayısıyla şeriatın kabul etmediği hiçbir muhabbet tarzının tarikatta yerinin olmadığını söylemek gerekir.

77 Bir müridin, tabi olduğu mürşidi dışında başka mürşitlerin sohbetine gitmesinde iki sakınca vardır ki ikisi de o müridin manevî gelişimi açısından zararlıdır. Birincisi; mürit eğer sohbetine gittiği zatı kendi mürşidinden üstün görürse gönlü doğal olarak ona meyledeceği için kendi mürşidine olan muhabbeti azalır. Bu durumda manevî gelişimi sekteye uğrayacağı için kendi mürşidinden ayrılıp o zata intisap etmesi daha doğru bir davranış olur. İkincisi de eğer gittiği zatı manevî olarak kendi mürşidinden daha düşük görürse bu durumda da bir din kardeşini küçümseme müptelasına düşmüş olur. Kalbinde sürekli taşıyacağı bu his de müridin manevîyatına zarar verebilir. Bu yüzden mürşitler müritlerinin gelişigüzel herkesin sohbetine gitmelerine muvafakat etmemişlerdir. Bununla beraber, bahsedilen iki vartaya düşmeyecek kadar manevî olgunluğa ulaşmış müritlerin bu durumdan istisna tutulabileceğini de belirtmek gerekir.

78 Cebecioğlu, *Allah Dostları-11*, 100.

79 Mustafa Eriş, *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-1* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2010), 65.

80 Eriş, *Hatıralar-2*, 33.

81 Eriş, *Hatıralar-3*, 82.

2. 2. Merhameti Esas Alma

Sufilerin güzel ahlaklarından bir diğeri de halka merhamet ve şefkattir. Bîşr-i Hafî'nin (ö. 227/841) fakirlerle aynileşmek adına soğuk bir günde ince elbiselerle titreyerek oturması⁸² sufilerdeki halka merhamet anlayışıyla alakalıdır. Ebû'l-Hasen Harakânî'nin (ö. 425/1033) "Türkistan'dan Şam kapısına kadar kimin parmağına diken batsa o benimdir. Kimin ayağına taş gelse zararı banadır. Kimin kalbinde hüznün varsa o, benim kalbidir!"⁸³ sözü de sufünün kalbindeki engin merhametin boyutlarını ifade etmesi bakımından önemlidir.

Sami Efendi'nin güzel ahlakından birisi de mahlukata merhamet nazarıyla bakmasıdır. O, terbiyesini uhdesine aldığı müritlerine şefkat ve merhametle yaklaşmış, onların nefsinin celalden ziyade cemel sıfatıyla terbiye etmeye çalışmıştır. O müritlerine "Babamızdan ve annemizden göremediğimiz şefkati ondan gördük."⁸⁴ sözünü söyletecek kadar şefkatli davranmıştır. Biraz celalli olan damadı Ömer Kirazoğlu, bazı müritlere, gördüğü menfi hallerinden dolayı sitem etmeye niyetlendiği zaman Sami Efendi "Ömer Bey, çoban sürüden geri kalanları heybeye koyar, eğer heybede yer yoksa sırtına alır."⁸⁵ diyerek merhamette bir ufuk göstermiştir. Manevi bir buhran neticesinde bir müddet kendisinden uzaklaştıktan sonra dönüp dolaşıp sarhoş bir şekilde kapısına gelen müridini şefkatle sarmalayıp tekrar gönül sarayına kabul etmiştir.⁸⁶ Yeni evlenen bir çiftle hediye edilecek bir hatta "*Gafûr olan Rabbin rahmet sahibidir!*"⁸⁷ âyetinin yazılmasını istemesi⁸⁸ onun meşrebinin merhamete meylliyle alakalıdır.

Sami Efendi, sadece kendi müritlerine değil, zararlı olsun veya olmasın haşereden meşrebi ve mezhebi ne olursa olsun tüm beşere kadar, Allah'ın bütün mahlûkuna karşı şefkatli ve merhametli davranmıştır. Herkese karşı merhametli olmayı kişi için saadet sebebi saymıştır.⁸⁹ Meselâ; 1974 yılında Gediz'de deprem olunca vakit kaybetmeden Musa Efendi'yi bir bavul para ile depremedelere göndermiş ve Kütahyalı bir müridin delâletiyle

82 Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 131.

83 Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 676.

84 M Hulusi Baybal, "Kalbini İhya Eden Ölmez", *Altmoluk* (Erişim 20 Kasım 2023).

85 Halil İbrahim Kurucan, "33 Yıl Önce 1987 Şubat Sayı: 12", *Altmoluk* (Erişim 24 Kasım 2023).

86 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 18.

87 el-Kehf 18/110.

88 Eriş, *Hatıralar-2*, 25.

89 Mahmud Sami Ramazanoğlu, *Musâhabe-1* (İstanbul: Erkam Yayınları, ts), 84.

para mürit veya değil ayrımı gözetilmeden tüm mağdurlara dağıtılmıştır.⁹⁰ İstanbul'da kışın fakir fukara evlerinin bacasından duman tütmeden Sami Efendi, Erenköy'deki evinde sobayı yaktırmamıştır.⁹¹ Yine müritlerine başkasını suizanna sevk edecek davranışlardan kaçınmalarını tavsiye etmesi de⁹² toplumsal merhametinden dolayıdır ki insanlar arasında fitnenin ortaya çıkmasını engelleme hikmetine matuftur.

Sami Efendi, hayvanlara karşı da insanlığa örnek gösterilecek bir merhamet anlayışına sahiptir. Hayvanlara merhametinden dolayı, ikincisi birincinin kanını görüp huzursuz olmasın diye bir çukura iki kurban kestirmemiştir. Evin bahçesinde birbiri ile kavga edip gürültü çıkaran iki horozdan birinin kesilmesi teklif edilince “Birisini bir dost hediye etti, beyaz horozu da kesmem!”⁹³ diyerek gönlü razı olmamıştır. Bahçelerindeki kurt köpeği ile öyle bir bağ kurmuştur ki kelp sabahları işe giden Sami Efendi'yi tren istasyonuna kadar geçirmekte ve akşam da dönüş saatinde yine istasyona inip onun beklemektedir.⁹⁴ Ayağı kırılan bir sokak köpeğinin aylar süren bakım ve tedavisini yaptırmıştır.⁹⁵ Kurban edilmek için evin bahçesine bağlanan koçu, yolu açmak için yakınları ittirmeye kalkınca “Bizim için hayvanı incitmeyin!” demiş ve yanından geçerken “gebeş” diyerek hayvanı bir müddet sevmiştir.⁹⁶

Yine bir hac mevsiminde Mekke'deyken bir öğlen sıcağında kapıya gelen kelp için “Dışarıda birinin yemeğe ihtiyacı var galiba!” diyerek kelpden alelade bir şekilde cins ismiyle değil de bir insandan bahseder gibi bahsetmiştir.⁹⁷ Sohbetlerinde bazen müritlerine kelbi misal göstermiş, onun insan-ı kâmilde olan “sadakât, kanaat, tevazu, tevekkül, teslimiyet, züht” gibi güzel hasletlere sahip olduğunu söylemiş ve “gelecek için bir endişesinin olmadığını, sahibinin verdiğini alıp vermediğine razı

90 Sert, *İrfan Sohbetleri*, 171.

91 Eriş, *Hatıralar-1*, 162.

92 Eriş, *Hatıralar-4*, 24.

93 Mustafa Eriş, “İhsan Makamında Bir Hayat”, *Altınoluk* (Erişim 23 Kasım 2023).

94 Kirazoğlu, “Hayat Boyu Unutamayacağım Ders”.

95 Es, “Denge Ümmeti Örneği Olarak Sami Efendi”.

96 İbrahim Turan, “Ehl-i Zikrin Kalbi Böle Olur” (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Şubat 2019).

97 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 36.

olduğunu, az uyuduğunu, gönlü tok olduğunu ve haddini bildiğini” ifade ederek kelbi övmüştür.⁹⁸

Altmışlı yıllarda bir hac mevsiminde Medine’de, Seyid Hasen Efendi’nin evinin eski ve rutubetli zemin katında ikamet ederken evin içindeki bir delikten günün bazı saatlerinde ortaya çıkıp dolaşan ve sonra geldiği yerden kaybolan bir yılanın refikleri tarafından itlafına izin vermemiş ve hiçbir telaş eseri göstermeksizin “Kendi haline bırakınız!”⁹⁹ diyerek yılanla adeta komşu olmuştur.

2. 3. Hizmeti Görev Bilme

Halka hizmet, tasavvufta önemlidir. Hâcegân büyüklerinden İsmail Atâ’nın “Halka güneşte sâye ol, soğukta câme, açlıkta nân!”¹⁰⁰ sözü Nakşbendî mürsitleri için halka hizmette çitayı yükselten bir ölçüdür. Yolun büyüklerinden Ubeydullah Ahrâr’ın “Herkesi bir kapıdan götürürler, bizi hizmet kapısından götürdüler.”¹⁰¹ sözü de Nakşbendî yolunda hizmete verilen önemi göstermektedir. Bu bakımdan Sami Efendi, halka hizmeti kendisi ve müritleri için bir görev bilmıştır.

Sami Efendi, Kelâmî Dergâhına intisap ettiği ilk andan itibaren hep maddi ve manevi hizmetin içinde yer almıştır. Arkadaşlarının anlattığına göre Dergâhın pek çok işini genç mürit Mahmud Sami uhdesine almıştır.¹⁰² O, Dergâh bahçesinin tanzimi, Esat Erbilî’ye gelen ziyaretçilerin sıraya konulması ve ağırlanması, istirahat zamanı yatakların yapılması, gusül ihtiyacı olanlar için ateş yakılıp suyun ısıtılması, Pîr’e yazılan mektupların cevaplanması gibi envâî çeşit hizmetin sevabına gönüllü talip olmuştur. Dergâh dostlarından Konyalı Mustafa Doğanay’ın ifadesine göre Sami Efendi, herkesle beraber gece yatar, Dergâha sükûnetin çıktığı seher vakti kalkar ve evrâd u ezkârını tamamladıktan sonra uyumayıp bu sayılan hizmetleri yapmaya koyulurdu.¹⁰³ Hatta Dergâha fazla misafir geldiği bir gece herkes istirahate çekilince Sami Efendi, kendisine

98 Durmuş Sert, “Asıl Hayat İntisapla Başlar” (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Haziran 2020).

99 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 35.

100 Safî, *Reşehât*, 14.

101 Safî, *Reşehât*, 230.

102 Sert, *İrfan Sohbetleri*, 326.

103 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 73.

yer kalmadığı için bir gömme dolabın içinde iki dizi üzerinde murakabe halinde sabahlamıştır.¹⁰⁴

İstanbul'a mürşidini ziyaret etmek ve bir müddet Dergâhta misafir kalan Danimarkalı Carl Wett ile manen ilgilenmek için gelen Cide müftüsü Hüseyin Efendi, zaten yaşlı bir zat olduğu için rahatsızlanır ve temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak şekilde yatağa düşer. Rivayete göre kanlı ishale tutulmuştur. Sami Efendi, sıhhat bulana kadar yaklaşık on sekiz ay bu ihtiyar halifenin, altını temizlemek de dâhil, tüm hizmetlerini görmüş ve ihtiyaçlarını karşılamıştır.¹⁰⁵

Henüz irşatla vazifelendirilmeden önce mürşidine, yolun büyüklerine ve müritlere büyük bir gayretle hizmet eden Sami Efendi, icazet alıp irşada başladıktan sonra da hizmetten el çekmemiştir. Aksine müritlerine de bizzat hizmet etmekten çekinmemiştir. Meselâ; bir hac seferinde ikamet etikleri dairenin bir üst katında kalan Musa Efendi'ye, zevcesi Rabia Hanım'ın hazırladığı sahur sofrasını Ramazan ayı boyunca çıkarmıştır.¹⁰⁶ Müritlerini evde ağırlamaktan ve onlara bizzat hizmet etmekten memnuniyet duymuş, geleni kapıda güler yüzle karşılamış, görüşmeden sonra da kapıya kadar uğurlamıştır.¹⁰⁷ Ramazan'da evine iftara davet ettiği misafirlerine "Misafire hizmet ev sahibinin vazifesidir!"¹⁰⁸ diyerek bizzat kendisi hizmet etmiştir. Cenaze teşyiinde ve ölüm taziyesinde bulunmuş; yetimlerin, dulların, bîkeslerin, darda kalmışların, hastaların ziyaretlerine devam ederek onları sevindirmiştir. Bu kadar yoğunluğun arasında hanımına da ev işlerinde yardımcı olup hizmet etmeyi ihmal etmemiştir.¹⁰⁹

Sami Efendi, müritlerini de her fırsatta hizmete yönlendirmiştir. Meselâ; altmışlı yılların sonunda bir hac zamanında Kâbe'yi tavaf ederken birden eğilip kalkarak o zamanlar kumluk olan tavaf mahallinde gördüğü çöpleri toplamaya başlar. Yanındaki müridine de kendisi gibi yapması için işaret eder. Böylece bir taraftan tavaf yaparak, bir taraftan da insanlara eziyet veren çöpleri toplayarak¹¹⁰ ibadetle hizmeti birleştirmiş olurlar.

104 Eriş, *Hatıralar-2*, 40.

105 Eriş, *Hatıralar-2*, 44.

106 Musa Efendi eserinde tevazu ve mahcubiyetinden dolayı o müridin kimliğini "bir manevî oğlu" lafzıyla gizlese de "Bu alicenaplık karşısında evladı gözyaşlarını tutamamış ve günlerce kendisine gelememişti." ifadesinden o müridin kendisi olduğu anlaşılmaktadır. bk. Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 39.

107 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 70.

108 Eriş, *Hatıralar-2*, 47.

109 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 73-74.

110 Ethem Cebecioğlu, "Ka'be'de İbrahimî ve İsmailî Temizlik", *Altınoluk* (Erişim 14 Aralık 2023).

2. 4. Cömertliği İ̇sâr Seviyesine Çıkarma

Sufilerin en çok kınadıkları kötü huylardan biri de cimriliktir. Rûzbârî (ö. 322/934) cimri sufiyi kötülerin en kötüsü olarak nitelendirir.¹¹¹ Bu bakımdan sufiler cimriliği cömertlikle tedavi yoluna gitmişler, cömertliği övmüşler ve müritlerini cömert olmaya teşvik etmişlerdir. Cömertliğin de dereceleri vardır. Hal ehline göre sehâ cömertliğin ilk derecesidir. Sonra sırasıyla cûd ve îsâr gelir.¹¹²

Kendisine müracaat edenin asla eli boş ve meyus dönmediği Sami Efendi, cömertliği sehâvetten îsâr seviyesine taşıyan bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Ona göre malın bir kısmını verip bir kısmını bırakmak sehavet; çoğunu verip azını bırakmak cûd; tamamını gönül rahatlığı ile vermek ise îsârdır.¹¹³ Onun ağzından hiç kimseye karşı “Yok, hayır!” sözü çıkmamıştır.¹¹⁴ Kendisi de muhasebecilik yaparak kazandığı bir aylık ücretinin tamamını, Allah rızası için isteyen bir fakire olduğu gibi verebilecek seviyede bir îsâr ehlidir.¹¹⁵ Bazen de tasadduk ederken birden ne varsa hepsini vermemiş, günlere yayarak ve azar azar infak etmiştir.¹¹⁶ Komşularından bir hanımın nazarında Sami Efendi “Akşam evine eli boş dönmeyen; mutlaka küçük de olsa elinde bir paketle gelen!”¹¹⁷ cömert bir aile reisidir.

İnfakı önemseyen Sami Efendi, herhangi bir kederin def’i için sadaka vermeyi tavsiye etmiştir.¹¹⁸ Özellikle akşam namazından sonra kapıya gelen sâillerin gönlünün kırılmaması konusunda ikaz etmiştir.¹¹⁹ “Varidatımız sarfiyatımızdandır. Biz sarf ettikçe, Allah verir!”¹²⁰ diyerek kendisine hediye edilen bir tespihi, yüzüğü veya seccadeyi maddi değerine bakmaksızın başkasına hediye etmiş, eline cebine attığında gelen meblağın büyüklüne bakmadan vermiştir.¹²¹ Mütedeyyin fakirleri ve acizleri çok

111 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 416.

112 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 248.

113 Mahmud Sami Ramazanoğlu, *Bakara Sûresi Tefsîri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1985), 30.

114 Eriş, “İhsan Makamında Bir Hayat”.

115 Eriş, *Hatıralar-1*, 118.

116 Topbaş, “Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler”, 132.

117 Mürşide Haydaroğlu, “Mürşide Haydaroğlu Hanımefendi ile Bir Hasbihâl: Edebimizi Kaybediyoruz!” (Görüşmecî: Halime Demireşik, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mart 2014).

118 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 22.

119 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 73.

120 Eriş, *Hatıralar-4*, 147.

121 Dâna, *Sultânü'l-Ârifîn*, 29.

sevmiş ve onları ziyaret etmiştir. Kendisine gelen kıymetli hediyelerin büyük kısmını “Şunu Sütçü Hanım’a, bunu Şevket Efendi’ye, şunu yetim Abdullah’a veriniz!” diyerek ihtiyaç sahiplerine paylaşmıştır.¹²²

Kendisinden gün içinde birden fazla isteyen muhtaca her seferinde güler yüzle bıkmadan yine vermiştir. Bir Anadolu seyahatinde arabasını durdurup bir sigara parası isteyen dükküne, yanındakilerin muhalefetine rağmen sigara parası¹²³ vermekten çekinmemiştir.¹²⁴ Yine yardım yaptığı bir fakirin aldığı parayla lüks lokantada yemek yediği kendisine şikâyet yollu söylenince yardımı kesmek yerine “Demek ki ihtiyacı fazla. O halde yardımı artıralım!” deyip daha fazla vermiştir. Onun evinde, ziyarete gelen misafirlere ikram için çok ve çeşitli yemekler pişirilse de kendisi az bir miktarla iktifa etmiş ve kalanı da komşulara göndermiştir.¹²⁵ Anadolu seyahatlerinde bir fakir gözüne iliştiği zaman arabayı durdurur, fakire işaret edip ayağına çağırarak yerine bilakis kendisi fakirin ayağına büyük bir şevkle gider ve emaneti güler yüzle teslim ederdi.¹²⁶ Belaların def’i için bedelini ödeyip sık sık kurban kestirip fukaraya dağıtmıştır.¹²⁷ Evine gelen ziyaretçiye mutlaka bir şeyler hediye etmiş; kendisine verilen pek kıymetli eşyayı aynı gün içinde başkasına hediye etmekten kaçınmamıştır.¹²⁸ Bazen işe giderken rastladığı bir simitçinin tüm simitlerini alır yolda gördüğü çocuklara dağıta dağıta giderdi.¹²⁹ Karaköy’den Tahtakale’ye işe giderken hava güzelse dolmuşa binmez ve yürür ama dolmuş parasını da sağlığın şükürü olarak infak ederdi.¹³⁰ Adana’da ikamet ederken soğuk meyan kökü şerbeti satan aşlamacıardan sürahi ile şerbet alır ve komşulara dağıtırdı.¹³¹ Bazen ziyarete gittiği bir beldede, paraya sıkışan bir müridinin cebine o istemeden, ihtiyacı olan meblağı bir zarf

122 Sâdık Dâna, *Altınoluk Sohbetleri-3* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 122.

123 Musa Topbaş Efendi’nin ifadesine göre sigara parası isteyen o fakir, parayı aldıktan sonra “Şimdi bununla ekmek alacağım!” diyerek oradan uzaklaşmıştır. bk. Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn*, 29.

124 Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn*, 28.

125 Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn*, 29.

126 Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn*, 30.

127 Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn*, 68.

128 Dâna, *Sultânü’l-Ârifîn*, 71.

129 Eriş, *Hatıralar-1*, 152.

130 Eriş, *Hatıralar-2*, 29.

131 Eriş, *Hatıralar-4*, 29.

içinde bırakıverirdi. Hatta bir Ramazan Bayramı'nda harçlıksız kalan bir müridine mektupla para göndermiştir.¹³²

Gittiği bir yere asla eli boş gitmez mutlaka ziyaretin durumuna göre küçük veya büyük az veya çok bir şeyler alıp götürürdü.¹³³ Şam'da ikamet eden Bediüzzaman Said Nursi'nin talebelerinden Abdülmecid Efendi'yi ziyarete giderken "Büyüklerle hürmet etmek lazım!"¹³⁴ diyerek peksimet götürmüştür. Ekmeğin karne ile verildiği ve zor bulunduğu yıllarda Cemal Öğüt'ü ziyarete gittiği bir vakitte, bohça gibi büyük bir yazma mendilin içine ekmek doldurmuş üzerine bir altın koymuştur.¹³⁵

Mekke'deyken Altınoluk'un karşısında oturur, cebinde ne kadar para varsa çıkarıp seccadenin altına koyar ve gelen geçene dağıtırdı. Musa Efendi de mürşidi cömertlik zevkinden mahrum kalmasın diye seccadenin altına sürekli takviye yapar ve Sami Efendi'nin îsârına îsâr katardı.¹³⁶

Bir gün trenle Adapazarı'na geldiği zaman istasyonda bir genç görür. Ona çantasını taşımasını teklif eder. Genç kabul edip çantasını alınca yürürken birkaç adımda bir gencin eline para sıkıştırır. Böylece gence fazlasıyla para vermiş olur. İşin ilginç tarafı genç memleketi Geyve'ye gitmek için istasyona gelmiştir ve cebinde hiç parası olmadığı için peronda dolaşıp durmakta ve bilet alıp trene binmemektedir.¹³⁷

2. 5. Her Şeyin İyi Tarafını Görme

Meşhur sufilerden İbrâhim b. Edhem'in (ö. 161/778) "Bende gördüğün kusuru söyle!" diyen birine "Sana muhabbet gözüyle baktığım için hiçbir kusurunu göremedim!"¹³⁸ sözü şahıslara ve olaylara sufice bir bakış tarzının ifadesidir. Bu bakış tarzına sahip olan Sami Efendi de insanların ve olayların hep iyi tarafını gören ve ön plana çıkaran bir tasavvuf

132 Necdet Tosun, "Üçüncüsünü Mevlâ Tamamlar", *Altınoluk* (Erişim 23 Kasım 2023).

133 Eriş, *Hatıralar-2*, 104.

134 Eriş, *Hatıralar-2*, 116.

135 Hikmet Öğüt, "Hacı Cemal Öğüt'ün Kerimleri Hikmet Hanımefendi İle" (Görüşmecî: Altınoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mayıs 1996).

136 Mevlüt Çördük, "Eylemlerden Dergaha" (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Şubat 2018).

137 Abdulkadir Girgin isimli bu genç istikbalde Sami Efendi'nin hulefasından olacak ve Eskişehir bölgesinde onun adına hizmeti yürütecektir. bk. Mehmet Güleriyüz, "Ya Vazifeyi Alınız, Ya da Vazife Kimde Gösteriniz!" (Görüşmecî: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mart 2021).

138 Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 116.

anlayışına sahip olmuştur. Meşhur tabirle o, bardağın boş tarafını değil dolu tarafını görmüş ve başkalarına da göstermiştir. Onun hasleti herkesin iyi tarafını yakalamaktır. Suudilerin Haremeyn’de katı ve sert tavırlarını gördüğü halde onları en ufak bir sözle bile tenkit etmemiştir. Şam’da İranlıların ehl-i beyte biraz farklı muhabbetlerini görüp onları sapkın olarak nitelendiren müritlerine “Onlar Resûlullah’a sevgilerinden böyle yapıyorlar.”¹³⁹ diyerek başkaları hakkında daima hüsnü zanda bulunmaları gerektiğini hatırlatmıştır.

Sami Efendi, başka tarikat ve cemaat liderleriyle uğraşmamış “Bu hakiki mürşittir.” veya “Değildir.” gibi mevzulara hiç girmemiştir.¹⁴⁰ Bir hayır işinde Adanalı bir zengin, etrafındakilerin beklentisinden daha az bir meblağ hibe edince müritler tarafından kınanınca Sami Efendi o zatın çok cömert olduğunu söyleyip herkesim ağzını kapatmıştır.¹⁴¹ Her bayram ziyaretine gittiği halde bir defa bile iade ziyarete bulunmayan meşhur bir hoca hakkında refiklerinden biri “Efendim, bu zat İmam Hatip Okullarına karşıdır!” deyince Sami Efendi “O da Kur’an okutuyor ve hafız yetiştiriyor!”¹⁴² diyerek o zatın iyi tarafını öne çıkarmıştır.

Sami Efendi’nin hayatının güller arasında hiç sıkıntısız geçtiğini düşünmemek gerekir. Onun yaşadığı bahçede, her ne kadar kendisi dilendirmese bile, güllerle beraber dikenler de her daim mevcut olmuştur. Yaşadığı sıkıntıları yerine ve zamanına göre bazılarına anlatmıştır ki onlardan biri de Müslüman olduğu için Türkiye’deki Emeni cemaatinin ve yakın akrabalarının fiziki ve ruhî taarruzlarına maruz kalan Zahid Barsamoğlu’dur.¹⁴³ Sami Efendi onun sabrını artırmak ve gönlüne bir ferahlık vermek için gördüğü bazı eziyetleri onunla paylaşmıştır. Ama bunlar da yine gizli kalmış ve ortaya dökülmemiştir.

Bir defasında yaptığı helvanın altını biraz yakan hanımını “Kazandibi gibi olmuş çok güzel!” diyerek teselli eden Sami Efendi,¹⁴⁴ müritlerine

139 Abidin Topbaş, “Abidin Topbaş’dan Hatıralarla Musa Topbaş” (Görüşmecî: Altınoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 2001).

140 Topbaş, “Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler”, 115.

141 Topbaş, “Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler”, 115.

142 Eriş, *Hatıralar-2*, 145.

143 Zahid Barsamoğlu, “Sami Efendi Aşısı Almış Bir Mühtedi; Zahid Barsamoğlu” (Görüşmecî: Ahmet Hamdi Topbaş, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Şubat 2015).

144 Zahide Topçu, “Hâtıralar”, *Şebnem* (Erişim 22 Ocak 2024).

de “Tenkitçi olmayınız!” tavsiyesinde bulunarak¹⁴⁵ onları her dâim güzel bakıp güzel görmeye teşvik etmiştir.

2. 6. Bâr Değil Yâr Olma

Farsça olan bâr kelimesi yük, yâr ise dost anlamına gelmektedir. Tasavvufun en önemli düsturlarından birisi de kimseye yükünü çektirmemek, herkesle dost olup onların yükünü çekmektir. İbrâhim b. Edhem kendisiyle dostluk yapmak isteyeneye “Öncelikle hizmeti ben yapacağım!”¹⁴⁶ şartını koşarak dostluğun yükünü kendi çekmiştir. Bısr-i Hafî “Dünyada aziz olmak isteyen hiç kimseden hacetini istemesin!”¹⁴⁷ demiştir. Ubeydullah Ahrâr’ın dediği gibi “Dervişlik herkesin yükünü çekmektir. Ne surette ne de manada hiç kimseye yük olmamaktır.”¹⁴⁸

Sami Efendi de Abdülhâlik Gucdüvânî’nin (ö. 1179 veya 1220) “Şeyhlik kapısını kapat, dostluk kapısını aç!”¹⁴⁹ sözünü adeta kendine şiar edinmiştir. Kendisine uzun bir süre hizmet eden Musa Topbaş’ın ifadesine göre Sami Efendi’nin meşrebi etrafındakilere bâr olmak değil yâr olmaktadır. Hac mevsiminde sıcak havalarda bazen buram buram terlediği halde bile “Soğuk bir su veya şerbet getirin içelim!” dememiş, soğuk havalarda üşüse de çay demlenmesini arzu etmemiştir. Yiyecek olarak da özel bir şey talep etmemiş, önüne konulandan kifayet miktarı yemiştir.¹⁵⁰ Musa Efendi’nin tabiriyle akran gibi bir mürşittir ve müritlerini kardeş telakki etmiştir. Hatta o refiklerine ve müritlerine hizmet etmek arzusundadır.¹⁵¹ Külfeti ihtiyar etmemiştir.¹⁵² Toplu taşımayı kullanırken kimseyi bekletmemek ve memuru zor durumda bırakmamak için gişelerde daima bozuk para vermiş¹⁵³ ve böylece kimseye eziyet etmemiştir.

Özbekistanlı müridi Fadlullah Nemengani de “O zattaki ahlak-ı hamideyi başka hiç kimsede görmedim... Onun bir defa olsun herhangi bir

145 Eriş, *Hatıralar-4*, 61.

146 Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 116.

147 Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 134.

148 Safî, *Reşhât*, 254.

149 Safî, *Reşhât*, 166.

150 Topbaş, “Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler”, 111.

151 Topbaş, “Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler”, 113.

152 Topbaş, “Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler”, 112.

153 Eriş, *Hatıralar-2*, 27.

şey istediğini duymadım. Etrafındakiler ihtiyacını anlar da getirilirse sessizce ikramı kabul ederdi.”¹⁵⁴ diyerek Sami Efendi’nin etrafındakilere yük olmayan bu yönüne dikkat çekmektedir.

Sami Efendi, etrafındakilere yük olmamak için hastalıklarını bile söylememiş adeta gizlemiştir. Medine’de mukimken bedenene adeta eridiği yaşlılık demlerinde bile rahatsızlıklarına ve takatsızlığına rağmen “Şöyle bir rahatsızlığım var!” gibi, bırakın şikâyeti durum tespiti mahiyetinde bile olsa, herhangi bir ifade kullanmamıştır. Katarakt rahatsızlığı olduğu halde, bunu kimseye söylememiş fakat kendisini ziyaret eden Musa Efendi, müşdidinin halinden gözündeki hastalığı fark etmiş ve Türkiye’ye dönünce tüm masraflarını karşılayıp bir göz mütehasasını Medine’ye göndererek Sami Efendi’yi ameliyat ettirmiştir.¹⁵⁵ Zevcesi Rabia Hanım’ın ifadesine göre dört sene kadar gözlerindeki bu hastalığı ev halkına hissettirmemiştir.¹⁵⁶ Prostat ameliyatını yapan doktoru sondayı değiştirirken acı duysa da sabırla sükût ettiğini ve yüzünün renginin bile hiç değişmediğini söylemiştir.¹⁵⁷

Tuzla içmelerine gidildiği bir zamanda orada içtiği suyun tazyikiyle böbrek taşı mesaneyi tıkamış ve Sami Efendi ciddi bir şekilde rahatsızlandığı halde, acısını müritlerine de hane halkına da asla hissettirmemiştir. Acılı haline rağmen yüzünden tebessümü eksik etmeyen Sami Efendi’nin eve dönükten sonra sık sık tuvalete çıkmasından bir rahatsızlığı olduğu anlaşılmış, böylece doktor çağırılmış ve tedavisi yaptırılmıştır.¹⁵⁸

Dolayısıyla Sami Efendi, yakınlarına ve müritlerine yük olmaktan azami derecede sakınmıştır. Hiç kimseden, şahsı için maddi veya manevi herhangi bir hizmet bekleme zilletine düşmemiştir.

2. 7. Kadınlara Değer Verme

Kadınlara müşditlik vazifesinin verilmemesi bahane edilerek bazıları tarafından tasavvufi çevrelerde kadına değer verilmediği algısı oluşturulmaktadır. Hâlbuki tasavvuf tarihine bakıldığında bunun bir yanlığı

154 Fadlullah Nemengani, “Nemengan’dan Haremeyn’e 68 Yıl” (Görüşmecî: Altınoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Kasım 1999).

155 Ergül, *Sâhibü'l-Vefâ*, 143.

156 Zahide Topçu, “Rabia Annemiz”, *Şebnem* (Erişim 21 Ocak 2024).

157 Eriş, *Hatıralar-1*, 112.

158 Sâdık Dâna, *Altınoluk Sohbetleri-4* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1994), 28.

olduğu görülecektir. Çünkü sufilerin hayatlarının anlatıldığı eserlerde Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801) gibi Ahmet b. Hadraveyh'in (ö. 240/854) hanımı Fatıma gibi Şah b. Şucâ-i Kirmânî'nin (ö. 275/889) kızı¹⁵⁹ gibi pek çok büyük manevi hal ehli ve makam sahibi hanımların kıssalarına rastlamak mümkündür. Hatta velilerin kıssalarının anlatıldığı *Nefahât'ta* kadın evliyalara müstakil bir bölüm ayrılmıştır.¹⁶⁰ Dolayısıyla günümüzdeki bazı tasavvufi oluşumlarda kadınların manevi makam bakımından küçümsenmesi ve hor görülmesi, tasavvufun temel dinamikleriyle alakası olmayan bir yanılığın ibarettir.

Bu yanılığa düşmeyen Sami Efendi, özellikle zevcesi Rabia Hanım'a ve onun şahsında tüm kadınlara değer veren bir tasavvuf anlayışıyla hareket etmiştir. O dışarıda çok ciddi ve vakur olmasına rağmen aile içerisinde onu devam ettirmemiş, hane halkına karşı daha müsamahalı ve güler yüzlü bir tavır takınmıştır.¹⁶¹ Eve misafir kabul edeceği zaman yapılacak hazırlıkları hanımıyla istişare etmiş ve asla emr-i vaki tarzında hareket etmemiştir.¹⁶² Şam'da ikamet ettiği dönemde bir dosttan yemek daveti alınca, hemen içeriye girip hanımına sormuş, sonra çıkıp kapıda bekleyen elçiye yarın müsait olmadığını ama başka bir zaman kabul edebileceğini söylemiştir.¹⁶³ Eve yorgun döndüğü zamanlarda bile bazen hanımının ricası üzerine onun mektuplarını yazmaktan erinmemiştir.¹⁶⁴ Aile hukukuna dikkat ederek Medine'deyken Ramazan'da iftarı evde hanımıyla açmıştır.¹⁶⁵ Mekke'de Kâbe'den ayrılacağı zamanı belirlerken eğer bir mazereti yoksa kendine göre hareket etmemiş, hanımının tasarrufuna uymuştur.¹⁶⁶ Bursa'da olduğu zamanlarda yoğunluğuna rağmen İstanbul'a telefon açıp hanımının gönlünü almayı ihmal etmemiştir.¹⁶⁷

159 Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 73, 249, 279.

160 bk. Nuredin Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*, thk. Mahmûd Âbîdî (Tahran: İntişârât-ı İttılâât, 1370).

161 Topbaş, "Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler", 76.

162 Zahide Topçu, "Bu Kapıya Muhabbet Getirin" (Görüşmecisi: Halime Demireşik, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mart 2009).

163 İbrahim Es, "Sami Efendi (k.s) Hazretlerinden Hatıralar... Ufuklarında Gezerken!", *Altınluk* (Erişim 10 Aralık 2023).

164 Topbaş, "Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler", 114.

165 Topbaş, "Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler", 143.

166 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 24.

167 Dâna, *Altınluk Sohbetleri-4*, 22.

Müritlerini de hanımlarıyla iyi geçinmeleri konusunda sürekli ikaz etmiştir. İhvanına “Kandil gecelerinde evinizden çıkmayınız ve ailenizle güzel bir şekilde değerlendiriniz.”¹⁶⁸ tavsiyesinde bulunmuştur. Hanımı ile tartıştıktan sonra dargın bir şekilde evden ayrıлып Sami Efendi’yi ziyarete gelen bir müridi o sohbetle şu sözlere muhatap olmuştur: “İhvanımız hanımlarını rencide etmesinler ve hatırlarını hoş tutsunlar! Yeri geldiğinde hanımlarından özür dilemeyi de bilsinler. Bizim edebimize hanımlara karşı aslanlık yapmak yoktur!”¹⁶⁹ Hanımıyla kavga eden bir müridine “Evlâdım, Tarikat-ı Âliyye’de evde hanımla geçimli olmak ve evin huzurunu sağlamak çok mühimdir.” diyerek bir dervişin kemal alâmetlerinden birinin evde hanımıyla sulh ve huzur üzere yaşamak olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰

Bir gün müritlerinden biri, Sami Efendi’ye hanımını şikâyet için gelir. Müridini sabırla dinleyen ve şikâyetlerini önündeki kâğıda tek tek yazan Sami Efendi, mürit konuşmasını bitirdikten sonra celalli bir şekilde biraz da sitem ederek “Evlâdım, hanımınızın hiç mi iyi tarafı yok?” demiş ve müridine hanımının iyi taraflarının hürmetine, bazı menfi huylarını idare etmesini tavsiye etmiştir.¹⁷¹

2. 8. Etrafındakilere Ümit Aşılama

Sami Efendi’nin güzel ahlaka dayalı tasavvuf anlayışının temel taşlarından biri de etrafındakilere ve müritlerine ümit aşılmasıdır. Yani nefret ettirmeyip müjdeleyen bir tavır takınmasıdır. Sami Efendi, daima hayatından şikâyet eden asık yüzlü ve bed huylu kişilerden hoşlanmamıştır.¹⁷² Nefsini kınayıp kendini bomboş gören ve manevi yoldan gerektiği gibi istifade edemediğini düşünen müritlerine tren vagonlarını misal göstermiş; dolu veya boş da olsa lokomotifle bağlı oldukları müddetçe menzile ulaşacaklarını söylemiştir.¹⁷³ Böylece yoldan ayrılmayan müridin bir gün mutlaka az veya çok manen istifade edeceğine işaret etmiştir.

Kayseri halifesi Hasan Efendi, tezellül hissiyle gelip müritlere yeterince faydalı olamadığı endişesini dile getirince Sami Efendi “Hasan

168 Ethem Cebecioğlu, *Allah Dostları-2* (Ankara: Alperen Yayınları, 2002), 142.

169 Eriş, *Hatıralar-2*, 85.

170 Es, “Sami Efendi (k.s) Hazretlerinden Hatıralar... Ufuklarında Gezerken!”

171 Eriş, *Hatıralar-4*, 12.

172 Sâdık Dânâ, “Kalbin Mertebeleri”, *Altınoluk* (Erişim 22 Kasım 2023).

173 Eriş, *Hatıralar-1*, 69.

Efendi, sohbetlere devam ediniz. Hâliniz iyi olmasa bile ihvanın gönlünü yaptığınız için Allah sizi tefeyyüz ettirir.”¹⁷⁴ diyerek ona ümit aşlamıştır. Kansere yakalanan Abdurrahman Gürses Hoca'nın hayatından doktorların ümit kestiği bir zamanda Sami Efendi “Sen bundan sonra daha çok hizmet edeceksin!” diyerek ona ümit vermiş ve dua etmiştir.¹⁷⁵ Hakikaten bir müddet sonra sağlığına kavuşan Gürses Hoca, vefatına kadar yirmi yıldan fazla bir süre daha hafız yetiştirmeye devam etmiştir.

Bir gün vaiz Rıza Çöllüoğlu'na “Evladım, zamanımızda vaaz etmek çok zor bir iş. Hakkı söylersin, bin bir türlü felaket başına gelir. Ama sakın hakkı söylemekten vaz geçme. Fakat yumuşatarak söyle, olur mu oğlum.”¹⁷⁶ diyerek onu dinleyenlere ümit aşılayan ve müjde veren bir tebliğ üslûbuna davet etmiştir.

Kendisine intisap eden savcı bir müridi Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen için ayetlerde kullanılan “kâfir, fâsık ve zâlim” ifadelerinden yola çıkarak, yaptığı işin maneviyatına zarar vereceği endişesini dile getirince Sami Efendi “Bu ayetlerin muhatabı siz değilsiniz, iktidarda olanlardır. Onlar da muktedir değillerse yine mesul olmazlar. Fakat güçleri yettiği halde değiştirmezlerse o zaman bu ayetlerin muhatabı olurlar.” demiş ve savcı olan müridinin gönlünü rahatlatmıştır. O mürit iş değiştirmek isteyince de “Bazı mesleklerde kamu menfaati vardır. Adalet noktasında siz faydalı olamazsanız bile zararınız olmaz.”¹⁷⁷ diyerek başka bir işe geçmesine muvafakat etmemiştir. Ülkenin geleceği hakkında pek ümitvar olmayan Hasan Basri Çantay'a (1887-1964) ümit aşlamak için “El-leyletü hubla!”¹⁷⁸ yani “Gece hamiledir!” buyurmuştur.

Şunu da ifade etmek gerekir ki Sami Efendi, etrafında ümit aşlamakla beraber kıyametin ve mahşerin dehşetini hatırlatmayı da ihmal etmemiştir. Bazı sohbetlerinde intibaha getirici ve korkutucu ayet-i kerimeleri, hadis-i şerifleri okumuş ve muhtelif misallerle izah etmiştir. Bazen de ümmet-i Muhammed hakkında endişelendiği de olmuştur. Vefatından takriben iki sene kadar önce Musa Efendi, Medine'de Sami Efendi'yi ziyaret ettiği zaman onu melûl ve biraz neşesiz görür. Bir müddet sükûttan sonra

174 Kalemдар, “Şeriat ve Tarikat”, *Yenidünya* (Erişim 22 Ocak 2024).

175 Sâdık Dâna, “Hasta Ziyareti”, *Altınoluk* (Erişim 19 Kasım 2023).

176 Rıza Çöllüoğlu, “Rıza Çöllüoğlu Hoca'nın dünyasından...” (Görüşmeci: Altınoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 1992).

177 Mehmet Temiz, “Mehmet Temiz Ağabey ile Gönül Sohbeti -2” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Aralık 2017).

178 Eriş, *Hatıralar-3*, 50.

Musa Efendi'ye “Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın, emzirdiğinden geçer ve her yüklü kadın çocuğunu doğurur, insanları hep sarhoş görürsün! Hâlbuki sarhoş degillerdir fakat Allah'm azabı çok şiddetlidir.”¹⁷⁹ ayetini yazmasını söyler. Böylece Sami Efendi'nin üzüntüsünün sebebi anlaşılır.

2. 9. Müritlerine Değer Verme

Günümüzde mürşit olarak ortaya çıkan bazı şahısların müritlerinin haddinden fazla teveccühüne güvenerek onlara hiç değer vermediği, hat-ta bırakın elini öptürmeyi neredeyse önünde secdeye kapanacak kadar zelilleşen müritlerine ayağını bile öptürdüğü sosyal mecralarda müşa-hede edilmektedir. Bu hal o kibirli şahsın kendisine tabi olanlara değer vermediğinin bariz bir göstergesidir.

Böyle bir kibre asla düşmeyen ve el öptürmekten imtina eden Sami Efendi, müritlerine değer vermiş ve bunu her vesile ile hissettirmiştir. Müritlerinin sadece manevi meseleleri ile ilgilenmemiş her halleriyle meşgul olmuştur. Psikolojik sorunları veya içtimai durumlarıyla ilgilenmiş, ticaretlerinden evlilik hayatlarına kadar gerekli olan her şeyi sorup soruşturmuştur. Müritleriyle özel görüşme yaptıktan sonra, müridinin kalkıp gitmesi için herhangi bir söz söylemeye bile nezaketi elvermemiş, hafifçe öne eğilerek beden diliyle görüşmenin bittiğini hissettirmiştir.¹⁸⁰ Evine ziyaretine gelen müritlerini alalade bir vaziyette değil tertipli ve düzenli bir kıyafetle karşılamıştır.¹⁸¹

Rahatsız olduğu zamanlarda bile, ziyaretine gelen ihvanını balkondan veya evin camından selamlamamış; üstünü giyinip yanlarına inmiş ve on-larla tek tek musafaha etmiştir.¹⁸² Kapısına gelen müridini geri çevirme-miş, izzet ve ikramla ağırlamıştır. Bir defasında, istirahat ihtiyacı oldu-ğu için, hizmetindekiler gelen bir müridi kapıdan çevirince “Burası Hak kapısıdır! Kimse geri çevrilemez!”¹⁸³ diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir. Kendisinden biri dua istediği zaman, Sami Efendi de ondan dua istemiştir.¹⁸⁴

179 el-Hac 22/2.

180 Yatman, “Teslimiyet Timsali Bir Derviş Tahsin Yatman Amca'yla” (Görüşme Temmuz 2016).

181 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 45.

182 Eriş, *Hatıralar-2*, 21.

183 Yılmaz, “Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi (ks)”.

184 Eriş, *Hatıralar-3*, 143.

Anadolu seyahatlerinden önce yapılacaklar için yolda refiki olacak müritleri ile istişare etmesi de onun müritlerine değer vermesiyle alakalıdır.¹⁸⁵ Kerimesine talip çıktığı zaman önde gelen ve işi bilen müritleriyle istişare etmiş, akrabaları bu duruma biraz alınınca “Bizim asıl akrabamız ihvanımızdır.”¹⁸⁶ demiştir. Medine’de Ashab-ı Suffe’den ayrılacağı zaman sağına soluna ayrı ayrı bakıp “Kalkalım mı?” diye onlara sorardı.¹⁸⁷ Müritleriyle sofraya oturduğu zaman herkesin servisi tam olmadan yemeğe başlamazdı.¹⁸⁸

Torunu yaşındakiler de dâhil etrafındakilere isimlerinin yanına “efendi, bey” gibi sıfatlar ekleyerek hitap etmesi yine onun çevresindekilere verdiği değerın bir göstergesidir. Bir seferinde müritlerinden biriyle görüşmek için sözleşmiş fakat başka bir müridi de aynı saatte biraz acil olarak görüşme talep edince ilk sözleştiği müridinden izin almıştır.¹⁸⁹

Bir gün Cuma namazından sonra camide müritleriyle musafaha yaparken boyu biraz kısa olan müridinin karşısına gelince, ona yukarıdan bakarak musafaha yapmış olmamak için, hemen dizlerinin üzerine çökmüş ve o müridiyle aynı seviyeye inmiştir.¹⁹⁰ Bir sohbetten sonra musafaha edilirken zillet haline bürünüp çekingen bir tavırla kendisine el uzatan bir müridinin elini öpüvermiştir.¹⁹¹

Medine’den Türkiye’deki Musa Topbaş’a bir müridiyle selam gönderirken “Nurlu ve güler yüzlü, orta boylu ve beyaz sakallı. Anadolu’ya seyahate gider ve gittiği yerde ihvana hizmet eder. Basiret ehli ve cömert birisi var ya ona benden selam götür olur mu?”¹⁹² diyerek zarif ifadelerle müridine iltifat etmiştir.

Sonuç

Tasavvufta güzel ahlak önemlidir. Zaten tasavvufun amacı güzel ahlaklı insan yetiştirmektir. Nakşbendî tarikatına mensup bir mürşit olan Mahmud Sami Ramazanoğlu da tasavvuf anlayışını oluştururken güzel

185 Dâna, *Altmoluk Sohbetleri-4*, 20.

186 İlhan Armutçuoğlu, “İlhan Armutçuoğlu Hocaefendi ile - 3” (Görüşmecı: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Ekim 2017).

187 Çördük, “Eylemlerden Dergaha” (Görüşme Şubat 2018).

188 Tosun, *Mahmud Sami Ramazanoğlu*, 42.

189 Eriş, *Hatıralar-3*, 67.

190 Mehmet Köprülü, “Bir Hak Dostundan Kalan”, *Altmoluk* (Erişim 26 Kasım 2023).

191 Mehmet Temiz, “Mehmet Temiz Ağabey ile Gönül Sohbeti” (Görüşmecı: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Kasım 2017).

192 Turan, “Ehl-i Zikrin Kalbi Böle Olur” (Görüşme Şubat 2019).

ahlaka önem vermiştir. Onun tasavvuf anlayışında sevgi ve muhabbet vardır. Mahlukâta şefkat ve merhamet esastır. Herkese hizmet şiidir. Cömertlik îsâr seviyesindedir. Herkesin ve her şeyin kötü tarafını örtmek iyi tarafını görmek en büyük marifettir. Onun tasavvuf anlayışında kimseye bâr olunmaz, herkese yâr olunur. Kadınlar küçümsenmez ve onlara değer verilir. Yola giren her mürid mürşidin nazarında kıymetlidir. Neticede; yukarıda saydığımız bu güzel ahlakıyla Sami Efendi, şeylik kapısını kapatıp dostluk kapısını açan bir tasavvuf anlayışına sahip bir mürşid-i kâmil olarak son nefesine kadar insan yetiştirmeye gayret etmiştir. Sami Efendi'nin güzel ahlaka dayalı bu tasavvuf anlayışı, şöhrret, keramet gibi manevi afetlere dayalı olması yönüyle problemlili bir tasavvuf anlayışı oluşturan günümüzdeki bazı mürşitler için müstesna bir numune teşkil etmelidir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Armutçuoğlu, İlhan. “İlhan Armutçuoğlu Hocaefendi ile - 3” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Ekim 2017). <https://www.altinoluk.com.tr/ilhan-armutcuoglu-hocaefendi-ile-3-2967.html>
- Armutçuoğlu, İlhan. “İlhan Armutçuoğlu Hocaefendi ile -2”. (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Eylül 2017). <https://www.altinoluk.com.tr/ilhan-armutcuoglu-hocaefendi-ile-2-2946.html>
- Attâr, Ferîdüddîn. *Tezkiretü'l-evliyâ*. thk. Muhammed İstî'lâmî. Tahran: İntişârât-ı Zevvâr, 1376.
- Avcı, Abdullah Sami. “Çağdaş Tasavvuf Çevrelerinde Hz. Peygamber Algısı: Mahmud Sami Ramazanoğlu Örneği”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 96-124.
- Barsamoğlu, Zahid. “Sami Efendi Aşısı Almış Bir Mühtedi; Zahid Barsamoğlu”. (Görüşmeci: Ahmet Hamdi Topbaş, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Şubat 2015). <https://www.altinoluk.com.tr/sami-efendi-asisi-almis-bir-muhtedi-zahid-barsamoğlu-ile.html>
- Baybal, M Hulusi. “Kalbini İhya Eden Ölmez”. *Altinoluk*. Erişim 20 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/kalbini-ihya-eden-olmez.html>
- Bilgin, İbrahim Ethem. “Bir Yağmur Damlası Gibi”. *Altinoluk*. Erişim 20 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/bir-yagmur-damlasi-gibi.html>
- Büyükkörükçü, Abdurrahman. “Dudaklarım Rasûlullah'ın Eşiğinde”. *Altinoluk*. Erişim 20 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/dudaklarim-rasulullahin-esiginde.html>
- Câmî, Nureddin Abdurrahman. *Nefahâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*. thk. Mahmûd Âbidî. Tahran: İntişârât-ı İttilâât, 1370.
- Cebecioğlu, Ethem. “Ka'be'de İbrahimî ve İsmailî Temizlik”. *Altinoluk*. Erişim 14 Aralık 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/kabede-ibrahimi-ve-ismaili-temizlik.html>
- Cebecioğlu, Ethem. *Allah Dostları-11: Dr. Dursun Aksoy*. Ankara: Kalem Neşriyat, 2019.
- Cebecioğlu, Ethem. *Allah Dostları-2*. Ankara: Alperen Yayınları, 2002.
- Çöllüoğlu, Rıza. “Rıza Çöllüoğlu Hoca'nın dünyasından...” (Görüşmeci: Altinoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 1992). <https://www.altinoluk.com.tr/riza-collu-hocanin-dunyasindan-vaizlik-zor-mesele.html>
- Çördük, Mevlüt. “Eylemlerden Dergaha” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Şubat 2018). <https://www.altinoluk.com.tr/eylemlerden-dergaha.html>
- Dânâ, Sâdık. “Hasta Ziyareti”. *Altinoluk*. Erişim 19 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/hasta-ziyareti-16676.html>
- Dânâ, Sâdık. “Kalbin Mertebeleri”. *Altinoluk*. Erişim 22 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/kalbin-mertebeleri.html>
- Dânâ, Sâdık. *Altinoluk Sohbetleri-1*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1991.
- Dânâ, Sâdık. *Altinoluk Sohbetleri-3*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Dânâ, Sâdık. *Altinoluk Sohbetleri-4*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1994.
- Dânâ, Sâdık. *Altinoluk Sohbetleri-6*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2005.
- Dânâ, Sâdık. *Sultânü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1991.
- Durmuş, Sert. “Asıl Hayat İntisapla Başlar” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Haziran 2020). <https://www.altinoluk.com.tr/asil-hayat-intisapla-baslar.html>

- Durusoy, Esra. "Mahmud Durusoy Bey Hakka Yürüdü". *Altınoluk*. Erişim 13 Ocak 2024. <https://www.altinoluk.com.tr/mahmud-durusoy-bey-hakka-yurudu.html>
- Eliboyalı, Mustafa. "Merhum Mustafa Eliboyalı Ağabey'le" (Görüşmecisi: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Haziran 2016). <https://www.altinoluk.com.tr/merhum-mustafa-eliboyali-agabeyle.html>
- Erbilî, Muhammed Esad. *Mektûbât*. düzenleyen Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Ergül, Adem. "Allah Adamı Olma Yolculuğunda: Sâhibü'l-Vefâ Mûsâ Efendi". *Altınoluk*. Erişim 22 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/allah-adami-olma-yolculugunda-sahibul-vefa-musa-efendi--kuddise-sirruh-.html>
- Ergül, Âdem. *Sâhibü'l-Vefâ Hâce Mûsâ Topbaş*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2009.
- Eriş, Mustafa. "İhsan Makamında Bir Hayat". *Altınoluk*. Erişim 23 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/ihsan-makaminda-bir-hayat.html>
- Eriş, Mustafa. *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-3*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2022.
- Eriş, Mustafa. *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-1*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2010.
- Eriş, Mustafa. *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-2*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2010.
- Eriş, Mustafa. *Mahmud Sami Efendi'den Hatıralar-4*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Es, İbrahim. "Denge Ümmeti Örneği Olarak Sami Efendi". *Altınoluk*. Erişim 11 Aralık 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/denge-ummeti-ornegi-olarak-sami-efendi.html>
- Es, İbrahim. "Sami Efendi (k.s) Hazretlerinden Hatıralar... Ufuklarında Gezerken!". *Altınoluk*. Erişim 10 Aralık 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/sami-efendi-ks-hazretlerinden-hatiralar-ufuklarinda-gezerken.html>
- Göktaş, Vahit. "Zor Zamanlarda Sabit Kadem Bir Güzel Mümin Örneği". *Altınoluk*. Erişim 23 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/zor-zamanlarda-sabit-kadem-bir-guzel-mumin-ornegi.html>
- Göktaş, Vahit. *Mahmud Sami Efendi: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Kalem Neşriyat, 2021.
- Güleryüz, Mehmet. "Ya Vazifeyi Alınız, Ya da Vazife Kimde Gösteriniz!" (Görüşmecisi: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mart 2021). <https://www.altinoluk.com.tr/mehmet-guleryuz-agabey-ile--ya-vazifeyi-aliniz-ya-da-vazife-kimde-gosteriniz.html>
- İç, Selim. *Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kalemdar. "Şeriat ve Tarikat". *Yenidünya*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://yenidunyadergisi.com/blog/seriat-ve-tarikat-1>
- Kamer, Mustafa. "Mustafa Kamer Ağabey ile Vefatından Önce -1- Teheccüd Gecenin Anasıdır" (Görüşmecisi: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Nisan 2016). <https://www.altinoluk.com.tr/mustafa-kamer-agabey-ile-vefatindan-once-1-teheccud-gecenin-anasidir.html>
- Kamer, Mustafa. "Mustafa Kamer Ağabey ile Vefatından Önce -2- Müridin Terbiyesinde Üç Safha" (Görüşmecisi: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mayıs 2016). <https://www.altinoluk.com.tr/mustafa-kamer-agabey-ile-vefatindan-once-2-muridin-terbiyesinde-uc-safha.html>

- Karabucak, Ömer Faruk. “Faruk Efendi ile Bir Gönül Sohbeti” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Eylül 2006). <https://www.altinoluk.com.tr/faruk-efendi-ile-bir-gonul-sohbeti.html>
- Kirazoğlu, Mahmut. “Hayat Boyu Unutamayacağım Ders”. *Altinoluk*. Erişim 24 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/sami-efendi-hazretlerinin-torunu-mahmut-kirazoglu-beyden-hatiralar.html>
- Köksal, Mustafa Âsım. *İslam Tarihi: Mekke Devri*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981.
- Köprülü, Mehmet. “Bir Hak Dostundan Kalan”. *Altinoluk*. Erişim 26 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/bir-hak-dostundan-kalan.html>
- Kurucan, Halil İbrahim. “33 Yıl Önce 1987 Şubat Sayı: 12”. *Altinoluk*. Erişim 24 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/33-yil-once.html>
- Kurucu, Ali Ulvi. *Hatıralar*. nşr. M. Ertuğrul Düzdağ. 3 Cilt. İzmir: Kaynak Yayınları, 2008.
- Kuşeyri, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*. thk. Ma'ruf Mustafa Zerrik. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1439/2018.
- Mürşide Haydaroğlu, “Mürşide Haydaroğlu Hanımefendi ile Bir Hasbihâl: Edebimizi Kaybediyoruz!” (Görüşmeci: Halime Demireşik, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mart 2014). <https://www.sebnemdergisi.com/murside-haydaroglu-hanimefendi-ile-bir-hasbihal--edebimizi-kaybediyoruz.html>
- Nemengani, Fadlullah. “Nemengan'dan Haremeyn'e 68 Yıl” (Görüşmeci: Altinoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Kasım 1999). <https://www.altinoluk.com.tr/fadlullah-nemenganiden-hatiralar-nemengandan-haremeyne-68-yil.html>
- Öğüt, Hikmet. “Hacı Cemal Öğüt'ün Kerimleri Hikmet Hanımefendi İle” (Görüşmeci: Altinoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mayıs 1996). <https://www.altinoluk.com.tr/haci-cemal-ogutun-kerimleri-hikmet-hanimefendi-ile-babam-menemen-gunleri-hep-aglardi.html>
- Perek, Ahmet. “Zevcene Rifk ile Muamele Et” (Görüşmeci: Selman Tan, görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 2018). <https://www.altinoluk.com.tr/zevcene-rifk-ile-muamele-et.html>
- Ramazanoğlu, Mahmud Sami. *Bakara Süresi Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1985.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sami. *Musâhabe-1*. İstanbul: Erkam Yayınları, ts.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sami. *Musâhabe-6*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1982.
- Safi, Fahreddin Ali, *Reşehât-ı 'Aynü'l-Hayât*. Leknev: Matbaa-i Münşi Naval Kişor, 1315/1897.
- Sert, Abdullah. “Sâhibü'l-Vefâ”. *Altinoluk*. Erişim 16 Aralık 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/sahib-ul-vefa-18639.html>
- Sert, Abdullah. *İrfan Sohbetleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2022.
- Sühreverdî, Şehâbeddin. *Avârifü'l-maârif*. thk. Abdülhalim Mahmûd - Mahmûd b. Şerif. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2016.
- Temiz, Mehmet. “Mehmet Temiz Ağabey ile Gönül Sohbeti -2” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Aralık 2017). <https://www.altinoluk.com.tr/mehmet-temiz-agabey-ile-gonul-sohbeti-2.html>

- Temiz, Mehmet. “Mehmet Temiz Ağabey ile Gönül Sohbeti” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Kasım 2017). <https://www.altinoluk.com.tr/mehmet-temiz-agabey-ile-gonul-sohbeti.html>
- Topbaş, Abidin. “Abidin Topbaş’dan Hatıralarla Musa Topbaş” (Görüşmeci: Altinoluk, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 2001). <https://www.altinoluk.com.tr/abidin-topbasdan-hatiralarla-musa-topbas-rha-bir-guzel-insan-bir-guzel-musulman.html>
- Topbaş, Musa. “Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler” (Görüşmeci: Altinoluk). *Allah Dostunun Dünyasından*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Topbaş, Osman Nuri. *Altın Silsile*. İstanbul: Altinoluk Yayınları, 2012.
- Topçu, Zahide. “Bu Kapıya Muhabbet Getirin” (Görüşmeci: Halime Demireşik, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mart 2009). <https://www.sebnemdergisi.com/bu-kapiya-muhabbet-getirin.html>
- Topçu, Zahide. “Hatıralar”. *Şebnem*. Erişim 21 Ocak 2024. <https://www.sebnemdergisi.com/hatiralar-2658.html>
- Topçu, Zahide. “Hâtıralar”. *Şebnem*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.sebnemdergisi.com/hatiralar-3790.html>
- Topçu, Zahide. “Rabia Annemiz”. *Şebnem*. Erişim 21 Ocak 2024. <https://www.sebnemdergisi.com/rabia-annemiz.html>
- Tosun, Necdet. *Mahmud Sami Ramazanoğlu*. Köln: Plural Publications, 2018.
- Tosun, Necdet. “Ramazanoğlu, Mahmut Sami”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/442. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Tosun, Necdet. “Üçüncüsünü Mevlâ Tamamlar”. *Altınoluk*. Erişim 23 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/ucuncusunu-mevla-tamamlar.html>
- Tosun, Necdet. *Altın Silsile*. İstanbul: Eriş Vakfı, 2017.
- Turan, İbrahim. “Ehl-i Zikrin Kalbi Böle Olur” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Şubat 2019). <https://www.altinoluk.com.tr/ehl-i-zikrin-kalbi-bole-olur.html>
- Turan, İbrahim. “İşte Aile Reisi Böyle Davranmalı” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Ocak 2019). <https://www.altinoluk.com.tr/iste-aile-reisi-boyle-davranmali.html>
- Tûsî, Serrâc. *el-Lüma’ fi târihi’t-tasavvufi’l-İslâmî*. thk. Abdulhalîm Mahmûd – Tâhâ Abdülbâkî Sürûr. Bağdâd: Dârü’l-Kütübi’l-Hadîse, 1380/1960.
- Yatman, Tahsin. “Teslimiyet Timsali Bir Derviş Tahsin Yatman Amca’yla” (Görüşmeci: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Temmuz 2016). <https://www.altinoluk.com.tr/teslimiyet-timsali-bir-dervis--tahsin-yatman-amcayla.html>
- Yılmaz, Hasan Kâmil. “Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi (ks)”. *Altınoluk*. Erişim 26 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/ramazanoglu-mahmud-sami-efendi--kuddise-sirruh-.html>
- Yılmaz, Hasan Kâmil. “Ramazanoğlu Mahmûd Sâmî Efendi”. *Altınoluk*. Erişim 26 Kasım 2023. <https://www.altinoluk.com.tr/ramazanoglu-mahmud-sami-efendi--kuddise-sirruh--16820.html>
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Altın Silsile*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2003.

Güzel Ahlakı Önemseyen Bir Tasavvuf Anlayışı: Mahmud Sami Ramazanoğlu Örneği

Yüzbaşı, Nazım. “Nazım Yüzbaşı Ağabey ile Hayat Sohbeti” (Görüşmecisi: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Nisan 2017). <https://www.altinoluk.com.tr/nazim-yuzbasi-agabey-ile-hayat-sohbeti.html>

Yüzbaşı, Nazım. “Nazım Yüzbaşı Ağabey ile Hayat Sohbeti-2” (Görüşmecisi: Selman Tan, Görüşme Transkripsiyonu, Görüşme Mayıs 2017). <https://www.altinoluk.com.tr/nazim-yuzbasi-agabey-ile-hayat-sohbeti-2.html>

